

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Obrazy sociálního vyloučení v rozpravách
Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu ČR,
2010 - 2013**

Karel Škarka

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Obrazy sociálního vyloučení v rozpravách
Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu ČR,
2010 – 2013**

Karel Škarka

Vedoucí práce:

Mgr. Ľubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, prosinec 2014

Tímto bych rád poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Ľubomíru Luptákovi, Ph.D. za jeho rady, věnovaný čas a ochotu při psaní práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Teoretická část	4
2.1. Vývoj a vymezení konceptu sociální exkluze	4
2.2. Politický diskurz a dimenze sociální exkluze	6
2.3. Sociální exkluze v České republice	8
2.4. Metodologie	13
3. Praktická část - rozpravy na půdě Poslanecké sněmovny	14
3.1. Integrační diskurz a dlouhodobá nezaměstnanost.....	14
3.2. Redistributivní diskurz a sociální politika	20
3.3. Morální diskurz a reflexe prostorového vyloučení	34
4. Praktická část - rozpravy na půdě Senátu	41
5. Závěr	46
6. Resumé	52
7. Seznam použitých zdrojů	53
7.1. Seznam použité literatury	53
7.2. Seznam stenoprotokolů a stenozáznamů	54

1. Úvod

Od konce 90. let byl diskurz české sociální politiky ovládnut konceptem sociálního vyloučení, přičemž tento problém je stále aktuální. Sociální vyloučení lze charakterizovat jako proces či jev, kdy dochází k vyloučení určitých jedinců nebo skupin obyvatelstva na okraj společnosti. Sociálně vyloučení občané, žijící na okraji společnosti, mají ztížený nebo zamezený přístup ke zdrojům, institucím, službám a často nemají kontakty mimo svou vyloučenou komunitu (Hejnal, 2012: 51).

Gerd Baumann (1996: 18) vysvětluje vznik minoritních skupin ve společnosti pomocí konceptu tzv. multikulturního trojúhelníku. První vrchol trojúhelníku je tvořen moderním či národním typem státu. Druhým vrcholem tohoto trojúhelníku jsou vládnoucí elity státu a nakonec je trojúhelník uzavírán mediální sférou a dominantní občanskou kulturou v dané zemi. Tyto tři hlavní faktory jsou silou, která podle Baumanna determinuje společenský diskurz a často určuje, kdo se ve společnosti stává, ať už z etnického, náboženského nebo například z historického hlediska minoritní skupinou, která se může stát skupinou sociálně vyloučenou.

Reakcí lidí žijících na okraji společnosti je přizpůsobení se podmínkám sociálního vyloučení, kdy si osvojují specifické vzorce a znaky chování, které jsou mnohdy odlišné a v rozporu s hodnotami většinové společnosti, čímž se propast mezi sociálně vyloučenou komunitou a většinovou společností ještě více prohlubuje. Tyto vzorce chování jsou funkční pouze v podmínkách sociálního vyloučení a nejsou aplikovatelné ve většinové společnosti. To znamená, že v důsledku adaptace na sociální vyloučení si lidé osvojují takové vzorce chování, které vylučují integraci do většinové společnosti (Toušek, 2007).

Sociální vyloučení lze rozdělit do několika druhů: ekonomické, politické, kulturní a sociální, etnické, nebo do dimenze prostorového vyloučení. Všechny tyto dimenze mohou být, a často jsou vzájemně propojeny a je obtížné je

rozlišit. V českém prostředí hraje důležitou roli dimenze prostorového vyloučení, které je jedním ze základních a nejmarkantnějších projevů sociálního vyloučení (Toušek, 2007). V důsledku již zmíněných odlišných vzorců chování a sdílených hodnot vznikají v České republice specifické komunity a lokality, kde se koncentrují právě tyto sociálně vyloučení občané. Mezi nejznámější lokality na území České republiky patří například sídliště Chanov v Mostě, Maticní ulice v Ústí nad Labem, nebo Bratislavská ulice v Brně. V případě České republiky hraje také důležitou roli i dimenze etnicity, neboť většina společnosti se domnívá, že problém sociálního vyloučení vychází primárně z etnické příslušnosti těchto sociálně vyloučených občanů.

Cílem mé práce je zjistit, jak je tento problém sociálního vyloučení vnímán, jakou optikou je na něj nahlíženo, co je označováno za příčiny a jaké jsou vyjednáвана řešení na půdě Parlamentu České republiky, konkrétně v rozpravách Poslanecké sněmovny a Senátu České republiky. Má práce by měla být případovou analýzou, která bude zkoumat fenomén sociálního vyloučení v dominantním politickém diskurzu České republiky v rozmezí let 2010 až 2013. Primárně se zaměřím na vystoupení a projevy jednotlivých členů Poslanecké sněmovny, které následně analyzuji. Zajímá mne také budou usnesení vlády, návrhy zákonů týkajících se problematiky sociálního vyloučení a případně přijaté zákony. V neposlední řadě budu také zkoumat, jak byla tato problematika reflektována v Senátu.

K cíli práce se pokusím dojít pomocí kvalitativní strukturální obsahové analýzy originálních dokumentů Poslanecké sněmovny a Senátu. Primárním zdrojem informací pro mě budou stenoprotokoly z digitálního archivu Parlamentu České republiky. Dále využiji archiv Vlády České republiky, kde se zaměřím na dokumenty obsahující usnesení vlády týkající se problematiky sociálního vyloučení. Při zkoumání obrazů sociálního vyloučení na půdě Senátu využiji stenozáznamy, kde jsou zaznamenány průběhy schůzí.

Má práce bude rozdělena do tří hlavních kapitol. V první kapitole stručně nastíním teoretický rámec sociálního vyloučení a představím problém sociálního vyloučení v České republice. Následně budu diskutovat o možnosti teoretického uchopení sociálního vyloučení v rámci politického diskurzu. Na teoretickou diskusi plynule naváže představení mých postupů při analýze promluv poslanců a senátorů a dalších pramenných dokumentů. Druhá kapitola bude zkoumat a analyzovat výstupy a jednání jednotlivých poslanců a senátorů, kteří se v rozpravách věnovali problému sociálního vyloučení nebo souvisejícím jevům. Výsledky analýzy budu diskutovat a sumarizovat v závěru práce.

Tématem sociálního vyloučení se zabývá celá řada českých i zahraničních autorů. V rámci teoretické kapitoly budu čerpat především z knihy Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin od T. Sirovátky. Dalšími zdroji informací pro mě budou díla s názvem Faktory sociálního vyloučení od P. Mareše a Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti od M. Kotýnkové. Dále využiji například dílo P. Mareše a kolektivu s názvem Sociální exkluze na lokální úrovni. Ze zahraničních autorů budu čerpat z díla The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities od G. Baumanna nebo od autorů H. Hausndorfa a A. Bory, kteří jsou editory knihy s názvem Analysing Citizenship Talk: Social Positioning in Political and Legal Decision-Making Processes. Stěžejním zdrojem informací pro mě budou stenoprotokoly v rozmezí let 2010 - 2013 z digitálního archivu Parlamentu České republiky a stenozáznamy ze schůzí pléna Senátu.

2. Teoretická část

2.1. Vývoj a vymezení konceptu sociální exkluze

Pojem a následný koncept sociální exkluze se zrodil v 60. až 70. letech minulého století ve Francii, kde byl pojem sociální exkluze spojován s lidmi, kteří žili v chudobě. Tyto osoby žijící v chudobě byly označovány jako *les excluses*, což v překladu znamená vyloučený. V 70. letech se ve Francii tímto pojmem označovalo především obyvatelstvo vyloučené ekonomicky, jinými slovy chudí lidé. O rozvinutí konceptu a jeho významu se zasloužil René Lenoir, který tento koncept vztahoval primárně na jednotlivce a skupiny osob, které byly vyloučeny ze státního systému sociálního zabezpečení. V 80. letech se ve Francii začal tento koncept rozvíjet a už nezahrnoval pouze chudobu, ale i nezaměstnanost, vzrůstající nestabilitu sociálních vazeb, určitou izolaci skupin obyvatelstva nebo rozpad sociálních sítí. Z Francie se tento rozvinutý koncept sociální exkluze začal šířit do celé kontinentální Evropy a později do Velké Británie, kde do té doby převažoval prvotní koncept chudoby. Na institucionální úrovni Evropské unie došlo také k nahrazení konceptu chudoby a později se francouzský koncept sociální exkluze a anglosaský koncept chudoby sjednotily (Toušek, 2007). Chudoba tak již nebyla jedinou příčinou sociálního vyloučení, ale za sociálně vyloučené byly považováni i ti, kteří z různých důvodů nemohli participovat na normálních aktivitách jako ostatní občané. Problém chudoby se tak stal pouze jedním z důvodů sociální exkluze (Mareš – Sirovátka, 2008: 273).

Když se vrátíme zpět do minulosti, kdy sociální exkluze ještě nebyla uceleným konceptem, byl tento pojem vnímán a chápan jinak než v současnosti. Sociální exkluzí byla souhrnně označována celá řada konzistentních procesů, kde časové nebo prostorové vymezení nehrálo roli. Tyto procesy fungovaly napříč všemi společnostmi. Sociální exkluzí se rozumělo odsouvání určitých osob nebo celých kolektivů na okraj společnosti, mnohdy i mimo ni, což představovalo určitý mechanismus sociální kontroly

proti těm, jejichž chování se neshodovalo s normami a cíli majoritní skupiny ve společnosti. Tento mechanismus sociálního vyloučení neplatil pouze pro členy daného státu či společnosti, ale i pro cizince, kteří by zpochybňovali platnost norem, hodnot a sociálních institucí dané společnosti. Sociální exkluze sloužila členům určité společnosti vedle zajišťování konformity taky jako nástroj k posilování sdílené identity, vnitřní celistvosti a soudržnosti (Mareš – Sirovátka, 2008: 272).

V současnosti je však sociální exkluze chápána naopak jako ohrožení identity vyloučených jedinců a narušení soudržnosti kolektivu a společnosti. Se změnou chápání a náhledu na sociální exkluzi se měnila i definice. Sociální exkluzi je možné chápat mnoha způsoby. Podle Petra Mareše (2008: 11) se však většina definic shoduje v tom, že se jedná o nedostatečnou participaci jedinců i kolektivit v těch oblastech společenského života, v nichž se podle převládajících sociálních norem tato participace obecně očekává. Sociální exkluze je stav, kdy jedinec nebo kolektivita neparticipuje plně na ekonomickém, politickém a sociálním životě společnosti. Konkrétně se jedná o participaci v systémech produkce, pracovního trhu, redistribuce a distribuce statků a služeb, i včetně veřejných služeb. Vyloučené osoby mají ztížený přístup ke vzdělání či zdravotní péči nebo se například neúčastní politického života.

Mareš (2000: 287) ve svém odborném článku podle teorie Rogerse dodává, že jádrem konceptu sociální exkluze je v současnosti fakt, že se vyloučení jedinci i celé vyloučené sociální skupiny nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na hmotných i nehmotných zdrojích společnosti a na jejich distribuci či redistribuci, což vede k jejich chudobě a sociální či kulturní izolaci. Mareš dále odkazuje na Rogerse, podle něhož je toto proces vydělování jedinců i sociálních kategorií z organizací či komunit, z nichž je složena společnost. Tento proces zbavuje vyloučené osoby práv a povinností, které jsou spojeny se členstvím v dané společnosti.

Významově odlišnou definici nabízí Evropská komise, která sociální exkluzi chápe více jako ohrožení integrity a koheze společnosti. Evropská komise definuje sociální exkluzi jako vyloučení jedinců i celých skupin z ekonomického a sociálního života, to znamená z trhu práce, společenských organizací, sousedství v majoritní společnosti atd. Tím dochází k zamezení podílet se především na sociálních právech, životních prostředcích, zdrojích blahobytu, které sdílí většina společnosti. Tato definice, stejně jako i ty ostatní, poukazuje na to, že sociálně vyloučení postrádají své základní práva, ať už se jedná o práva na politické a náboženské přesvědčení, nebo na práva kulturní či národnostní a jejich uznání v rámci dané společnosti (Mareš, 2008: 12).

2.2. Politický diskurz a dimenze sociální exkluze

Ruth Levitas (1998) rozděluje diskurz sociální exkluze do tří základních kategorií, které zároveň vysvětlují příčinu vzniku exkluze. Prvním diskurzem je diskurz redistributivní, který se začal vyvíjet někdy zhruba před třiceti lety. Tento diskurz se snaží o odstranění, nebo alespoň o zmírnění chudoby pomocí sociálních příspěvků a dávek, neboť právě chudoba stojí za sociální exkluzí. Je potřeba přerozdělovat hmotné statky tak, aby mezi členy společnosti nebyly tak propastně ekonomické rozdíly. Druhým je sociálně-integrační diskurz, který vidí jako příčinu exkluze a chudoby dlouhodobou nezaměstnanost. Tento diskurz vidí řešení exkluze pomocí poskytnutí dlouhodobého placeného zaměstnání, a to nejenom jako zdroj financí, ale i jako možnost začlenit se do kolektivu či společnosti. Třetí diskurz je označen jako morální. Tento diskurz se zaměřuje na morální a kulturní zvyky, které jsou příčinou chudoby a sociálního vyloučení. Je také zkoumána závislost nepracujících jedinců na osobách výdělečně činných v rámci jedné domácnosti. Klíčovým ukazatelem morálního diskurzu je tak počet nebo podíl pracujících, kteří bydlí v jedné domácnosti.

Sociální exkluze zasahuje a ovlivňuje více oblastí života jedinců, tyto jednotlivé oblasti se navzájem ovlivňují, proto je sociální exkluze chápána jako

proces multidimenzionální. Ladislav Toušek (2007) dělí tyto dimenze na: ekonomickou, kulturní a sociální, symbolickou, politickou a prostorové vyloučení.

Řada autorů se shoduje, že ekonomická dimenze je hlavním aspektem sociálního vyloučení. Jedinci mohou být vyloučeni z trhu práce, což vede k dlouhodobé nezaměstnanosti, nebo v lepších případech se jedná pouze o nižší příjmy. Ekonomické vyloučení bývá považováno za hlavní mechanismus způsobující sociální exkluzi, přičemž také determinuje i ostatní dimenze jejího působení.

Kulturní a sociální dimenze zahrnuje rozpady tradičních domácností, sociální izolaci a různé sociálně patologické jevy jako je kriminalita (Mareš – Sirovátka, 2008: 274). Samostatné kulturní vyloučení pak charakterizuje Petr Mareš jako „odepření práva jedince či kolektivity participovat na kultuře společnosti a sdílet její kulturní kapitál, vzdělanost i hodnoty“ (Mareš, 2000: 287).

Politická dimenze představuje upírání politických práv občanům. Vyloučení jedinci nejsou schopni participace na politickém životě, což se projevuje například jako nízká volební účast, nebo nemožnost aktivně se podílet na politice státu. To může vést až k úplnému nezájmu o politické dění ze strany vyloučených osob (Mareš – Sirovátka, 2008: 274 - 275).

Prostorová dimenze je podle Touška (2007) jedním z nejviditelnějších projevů sociální exkluze. Prostorové vyloučení je stav či proces, kdy dochází k vylučování některých sociálních skupin do různých oblastí a lokalit na základě sociokulturního a ekonomického statusu. Do jisté míry je prostorová segregace na základě ekonomického statusu přirozeným důsledkem nerovnosti ve společnosti. Jestliže ovšem prostorová segregace probíhá na základě etnického, národnostního nebo náboženského klíče, pak se již jedná o diskriminaci. Někdy je však obtížné určit, zda se jedná o diskriminaci, neboť

prostorová koncentrace určité etnické, národnostní skupiny může probíhat na základě svobodné vůle jedinců.

2.3. Sociální exkluze v České republice

Pojem občanství byl dříve spojován pouze s určitým státem, ale později získal další významy s ním spojované, jako jsou občanská práva či povinnosti nebo sociální práva. To znamená, že se i vztah mezi vládoucí elitou a občany změnil, tudíž je občan s vládou úzce propojen. V moderní společnosti stojí občanství na dvou základech. Prvním z nich je tzv. "členství", čímž je myšleno, že občan je členem určitého státu, zejména v národním kontextu. Toto členství nebo občanství nikterak neupravuje začlenění jedince do společnosti jako celku, ale pouze začlenění do politického systému. Druhým ze základů občanství je tzv. "sociální pozice". Ta říká, že být občanem znamená více než být jen příslušníkem určitého národa. Předpokládá, že občan má svá práva i povinnosti. Občan má například právo volit nebo být zvolen, právo na informace nebo právo být členem společnosti. V případě sociálního vyloučení se však marginalizovaným osobám u nás nedostává druhého základu občanství (Bora – Hausendorf, 2006: 28 – 29).

Sociálním vyloučením jsou pak ohroženy ty skupiny obyvatel, které mají oslabenou vazbu minimálně k jedné ze tří integračních rovin: ke státu, k trhu práce a k občanské společnosti. Na základě průzkumu o rozsahu a průběhu sociálního vyloučení v Evropě se prokázalo, že v české společnosti jsou ohroženy sociálním vyloučením stejné skupiny obyvatelstva jako v celé Evropě, to znamená: etnické menšiny, dlouhodobě nezaměstnaní, migranti a izolovaní jedinci (Kotýnková, 2000: 99). V České republice představují sociálně vylučovaní nezanedbatelnou část populace, zejména přiřadíme-li k nim osoby ve zvýšeném riziku sociální exkluze (potenciálně vyloučené). Mezi sociálně vyloučené osoby, jak je zmíněno výše, patří především dlouhodobě nezaměstnaní a velká část romské populace, přičemž dlouhodobě nezaměstnaní jsou také velmi často Romové (Katrňák – Rabušic, 2002: 99).

V České republice jsou hlavní vyloučenou komunitou, na níž se v mnoha ohledech vážou charakteristiky sociálního vyloučení, Romové. Mechanismus sociální exkluze romských komunit vychází z prolínání mnoha různých aspektů, jako jsou jejich odlišná barva pleti, životní podmínky, etnická příslušnost, odlišná kultura nebo komunitní identita (Mareš, 2004: 17). V minulosti byla snaha řešit etnické rozdíly deklarováním, že všechny etnické skupiny v daném státě mají stejné občanství, tudíž jsou jeden národ (Baumann, 1999: 61). Tato myšlenka se však neuchytila, a tak může v českém prostředí docházet k ohrožení sociální koheze¹ z důvodu vzrůstajícího napětí mezi příslušníky romských či jiných minorit a majoritní společností. Sociální koheze je však do určité míry v české společnosti narušena již dnes, přesto nedochází k větší míře vzájemných konfliktů. Spíše se projevuje prohlubujícím se vzájemným odcizováním jednotlivých odlišných kultur, v tomto případě majoritní společnosti a Romů. To často vede až k oboustrannému odmítání vzájemného sblížení a soužití. Sociální vyloučení Romů je odrazem lpění české společnosti na homogenitě. Většina občanů majoritní společnosti má potřebu jednoduché univerzální společnosti, která bude dána výlučně vlastními vzorci jednání a vlastními hodnotami. Příslušníci jiných etnik či národů jsou silně stereotypizováni a důraz je kladen na to, co je od většinové společnosti odlišuje. Vyloučení na základě etnického původu je tak jedním z hlavních typů sociální exkluze, kterou můžeme v českém prostředí pozorovat (Mareš, 2004: 17-18).

Romové jsou českou populací podle průzkumů většinou vnímáni primárně jako příslušníci odlišného etnika a teprve sekundárně jako občané. Členové majoritní společnosti o nich hovoří ve smyslu „oni“, a ne jako „my“. Veřejnost je posuzuje především podle předpokládané ochoty k asimilaci. Romové nepochybně jsou ve vysokém stupni rizika sociálního vyloučení častěji než ostatní, jsou nezaměstnaní a chudí, častěji obývají nevyhovující a

¹ Sociální koheze neboli společenská soudržnost představuje společné zájmy jednotlivců, které dohromady vytvářejí sociální pouta a vzájemné vazby členů společnosti. Konflikty mezi společenskými cíli a cíli jednotlivých skupin jsou minimální.

přeplněné byty situované v devastovaných oblastech nabývajících podoby slumů, mají ztížený přístup k řadě služeb, jejich zdravotní stav je horší, než je obvyklé mezi majoritní populací. Romové jsou vytlačováni z kvalitnějších lokalit pro život a bydlení, přičemž bydlení je spolu s nezaměstnaností jednou z nejtěžších forem sociální exkluze Romů v českém prostředí (Mareš, 2006:17).

Jak jsem naznačil, v České republice existuje tendence ke koncentraci vyloučených osob. V českém prostředí můžeme identifikovat tři základní typy vzniku prostorové segregace. Prvním z nich je sestěhovávání chudých rodin do lokalit s cenově dostupnějším bydlením. Druhým typem je vytlačování chudých rodin z lukrativních bytů a přidělování náhradního bydlení v lokalitách s často vysokým podílem sociálně vyloučených. Posledním typem je řízené sestěhovávání neplatičů nájmu a obecně lidí považovaných za nepřizpůsobivé či problémové do ubytoven či holobytů (Mareš, 2008: 18). Tento druh prostorové segregace je typický pro českou komunální politiku. Obce ve snaze řešit některé problémy, volí často mechanismy exkluze, ale neuvědomují si, že se tím generují nové a závažnější problémy. To je právě případ soustředování neplatičů nájemného do holobytů, které volí české obce v naději, že tak zabrání finančním ztrátám. Prostorovou segregací ovšem vytváří homogenní prostředí vyloučených osob s mnoha sociálními důsledky (Mareš, 2000: 292). Tento druh segregace je využíván jako jedna ze strategií samospráv jak se vyrovnat se sociálně vyloučenými osobami či kolektivitami. Sociální vyloučení, koncentrace vyloučených na určitém území (čtvrť, ulice, blok) slouží mnohdy i jako kontrolní mechanismus (kontrola přístupu k aktivitám, zdrojům informací a vstupu do určitých prostor) a způsob uplatnění moci vůči nim. Sociálně vyloučené lokality jsou mnohdy důsledkem specifických politik a politických zájmů na komunální úrovni (Mareš, 2008: 18-19).

Prostorová dimenze sociálního vyloučení nabývá v České republice, stejně jako jinde ve světě, dvě základní podoby. První z nich je koncentrace vyloučených osob a jejich segregace od hlavního proudu společnosti.

V takových oblastech se často kumulují rizikové jevy, jako je například kriminalita, špatné životní prostředí, nedostatečná dopravní dostupnost a infrastruktura, nekvalitní občanská vybavenost včetně školství a zdravotnictví. S těmito špatnými životními podmínkami souvisí i fakt, že tito lidé jsou většinou vázáni pouze na lokální trh práce, často se vymykají sociální kontrole a ztrácí vzory jednání majoritní společnosti (Mareš, 2006: 10). Důsledkem koncentrace vyloučených osob je úpadek společenské aktivity, s tím, že dochází k uzavření prostoru dané komunity. Sociálně vyloučení se koncentrují v České republice velmi často v lokalitách, které jsou relativně integrované do okolní zástavby. Přesto sílí tendence k jejich soustředování v místech mimo původní zástavbu, často s jasnou fyzickou hranicí mezi tímto místem a okolní zástavbou. Typické pro tato místa jsou byty v horším stavu a jejich nedostatečná vybavenost (Mareš, 2008: 19). Druhou prostorovou dimenzí sociálního vyloučení, která v České republice není tak častá, ale přesto se s ní můžeme setkat, je vyloučení určitých území v důsledku jejich charakteristik. Sociální exkluze je v tomto případě osobní či kolektivní záležitostí. Mnozí jsou jejími oběťmi nikoliv jako jedinci nebo členové sociálních skupin, ale jako obyvatelé určitého území, respektive určité komunity. Deprivace, jíž jsou obyvatelé tohoto území vystaveni, není ani tolik důsledkem nedostatečnosti jejich osobních zdrojů, jako spíše jde o nedostatečnost zdrojů komunity, v níž žijí. Příkladem může být vyloučení v důsledku špatné dopravní dostupnosti, ale také v důsledku disfunkčnosti lokálního trhu práce a nedostatku pracovních příležitostí (Mareš, 2006: 10-11).

V České republice na rozdíl od Slovenska je situace týkající se prostorového vyloučení odlišná, neboť zde neexistují čistě romské venkovské osady či vesnice bez základní vybavenosti a infrastruktury. Pro české prostředí jsou typická spíše městská „ghetta“, jimiž se stávají celé obce nebo pouze jejich čtvrti, jako je tomu v případě sídliště Chánov v Ústeckém kraji. Častěji jsou však k vidění skupiny ulic či ulice, jako je Bratislavská ulice v Brně nebo i jednotlivé obytné domy jako například v Matiční ulici v Ústí nad Labem. Tyto zmíněné lokality naplňují charakteristiky ghett. Obecně oblasti s největší

koncentrací sociálně vyloučenými lokalitami jsou Ústecký kraj, konkrétně Ústí nad Labem, Most, Chomutov, Děčín, dále Ostravsko-karvinská oblast, Středočeský kraj, Olomoucký kraj, Karlovarský kraj, nebo i Praha. Je však zapotřebí uvědomit si fakt, že ne všechny tyto vyloučené lokality mají převahu romského obyvatelstva a ne všichni Romové žijí v prostorově segregované oblasti. Není tedy možné v praxi ztotožňovat vyloučené obyvatele s Romy (Mareš, 2006: 12).

Druhou hlavní skupinou, která v České republice představuje sociálně vyloučené osoby, jsou dlouhodobě nezaměstnaní jedinci. Vývoj trhu práce v průběhu transformačního období přinesl dvě zásadní změny, nezaměstnanost a nárůst příjmové nerovnosti. Nezaměstnanost byla až do roku 1989 v zemích střední a východní Evropy neznámým jevem a v české společnosti setrvávala na nízkých hodnotách a byla považována za individuální problém každého jedince (Kotýková, 2000: 96). S narůstajícím procentem počtu nezaměstnaných se odborníci začali shodovat, že odchod ze zaměstnání a následná ztráta kontaktu s pracovním trhem je klíčovým zdrojem sociálního vyloučení. Práce je pro jednotlivce důležitá nejen k ekonomickému zajištění sebe a své rodiny, ale také ve vazbě na určení vlastní pozice v rámci společnosti. Je také zřejmé, že s rostoucí délkou nezaměstnanosti dochází k dalším problémům, jako jsou potíže s finančním zajištěním rodiny, sociální a rodinné konflikty, sociálně nepřijatelné chování a následně i ke zvyšování míry sociálního vyloučení (Horáková – Rakoczyová, 2008:60).

Existuje rozdíl mezi frikční nezaměstnaností², která je převážně chápána jako jeden z mechanismů rovnováhy na trhu práce, a dlouhodobou nezaměstnaností, jež představuje ekonomické a sociální ztráty pro jedince i pro společnost. Dlouhodobá nezaměstnanost je z pohledu jedinců či celých sociálních skupin jednou z hlavních a nejmarkantnějších forem jejich

² Frikční nezaměstnanost je nezaměstnanost vycházející z přirozeného pohybu pracovních sil na trhu práce. Je pouze dočasná a především dobrovolná. Nejedná se o nezaměstnanost v důsledku nedostatku pracovních míst.

marginalizace, z pohledu společnosti pak jevem, který ohrožuje její integraci (Mareš – Sirovátka, 2004: 61). Politika pracovního trhu v České republice je ovlivňována značnými procesy marginalizace na trhu práce a to s riziky sociálního vyloučení specifických kategorií nezaměstnaných (Sirovátka, 2003: 97). Marginalizovány jsou především osoby a sociální skupiny s nízkým lidským kapitálem³. Tuto kategorii představují především lidé s nízkým vzděláním, nedostatečnou kvalifikací nebo lidé se špatnými pracovními návyky. V České republice bývá často marginalizace na trhu práce i důsledkem různě motivované diskriminace, která se opírá o stereotypizaci určitých sociálních skupin. Marginalizováni jsou příslušníci jiných etnik, především však Romové, neboť mají odlišný kulturní kapitál od hlavního proudu společnosti. Často jsou podezíráni z neochoty odvádět požadovaný pracovní výkon, předpokládají se u nich menší vědomosti, nespolehlivost, nedostatečné dovednosti a pracovní návyky. Stejně marginalizováni mohou však být i občané z majoritní společnosti. Pro osoby, kterých se marginalizace dotýká, to představuje nejisté zaměstnání, opakující se nezaměstnanost, vázanost na sekundární trh práce, či na trh neformální. Důsledkem marginalizace mají omezený přístup ke službám a společnosti a zvrátit tento stav je s ohledem na jejich nedostatečný lidský kapitál a málo pracovních míst, která by pro ně byla vhodná, obtížné (Mareš – Sirovátka, 2004: 61 – 62).

2.4. Metodologie

Při zkoumání dominantního politického diskurzu sociálního vyloučení se zaměřím na tři dílčí diskurzy. Bude mě zajímat redistributivní diskurz, konkrétně jak vypadá rámování finanční pomoci sociálně vyloučeným. V rámci sociálně integračního diskurzu budu analyzovat, jakým způsobem jsou nastolována příčiny a řešení dlouhodobé nezaměstnanosti. Třetím diskurzem je diskurz morální, kde budu zkoumat, zdali existují konkrétní snahy začlenit

³ Za lidský kapitál jsou považovány soubory znalostí, fyzických, intelektuálních a komunikačních schopností a praktických dovedností, získaných zejména v procesu vzdělávání a praktické činnosti člověka.

vyložené zpátky do společnosti, nebo zdali dochází k hlubšímu odsouvání sociálně vyloučených mimo majoritní společnost. Tyto tři dílčí diskurzy je potřeba zkoumat v souvislostech s jednotlivými dimenzemi sociálního vyloučení, proto se také zaměřím na ekonomickou, kulturně-sociální a prostorovou dimenzi sociálního vyloučení, které hrají v českém prostředí významnou roli. Diskurz sociálního vyloučení bude zkoumán na půdě Parlamentu České republiky, tudíž využiji originální stenoprotokoly ze schůzí Parlamentu v období let 2010 až 2013. Záznamy schůzi Poslanecké sněmovny jsou dostupné v digitální knihovně přímo na internetových stránkách Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Jednotlivé stenoprotokoly budu systematicky od 1. schůze pročitat a hledat rozpravy týkající se vymezených dílčích diskurzů a problematiky s ním úzce spojené. Následně budu jednotlivé projevy poslanců analyzovat a tematicky kódovat tak, aby ze segmentovaných projevů vzešel souvislý text, který bude mít požadovanou vypovídající hodnotu o tom, jak je reflektována a řešena problematika sociální exkluze na půdě Poslanecké sněmovny. Při tematickém kódování využiji software MAXQDA 10. Na základě podobností a stejných názorových stanovisek budu jednotlivé poslance řadit do skupin, které jsou charakteristické určitým názor na sociální exkluzi a řešení celé problematiky. V případě analýzy rozprav v Senátu budu aplikovat stejný postup, budu analyzovat stenoáznamy ze sedmého až devátého funkčního období opět v rozmezí let 2010 až 2013.

3. Praktická část - rozpravy na půdě Poslanecké sněmovny

3.1. Integrační diskurz a dlouhodobá nezaměstnanost

V integračním diskurzu lze charakterizovat dvě skupiny poslanců, přičemž první skupina neřeší explicitně problematiku nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob a ani nehledá příčiny tohoto stavu, ale pouze se snaží redukovat finanční náklady státu pomocí škrťů na sociálních dávkách a

celkovými úspornými opatřeními. Druhá skupina se naopak problematikou nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob snaží zabývat a integrovat je na trh práce, případně alespoň zlepšit jejich výchozí postavení. Problematika dlouhodobé nezaměstnanosti, integrace občanů na trh práce a podpora nezaměstnanosti byla v legislativní rovině vládní koalicí řešena pomocí dvou návrhů zákona, které obsahovaly plán na reorganizaci úřadů práce, čímž by se snížily náklady v oblasti politiky nezaměstnanosti a celý systém by se zefektivnil. Ze strany levicové opozice byl tento návrh plošně zamítnut a to jak snížení finančních nákladů na politiku zaměstnanosti tak i reforma stávajícího a podle opozice fungujícího systému. Druhý návrh zákona se týkal právní úpravy definice nelegální práce, upravoval spolupráci úřadů práce s pracovními agenturami a řešil začleňování osob ohrožených sociální exkluzí na trh práce.

Do první skupiny poslanců, která nereflektovala problematiku nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob, lze zařadit skupinu koaličních poslanců v čele s Martinem Vackem, Jitkou Chalánkovou a Miroslavem Jelínkem, kteří na 7. schůzi PSP předložili návrh na vydání zákona o Úřadu práce České republiky, který měl zefektivnit politiku zaměstnanosti. Předložený návrh uváděl Martin Vacek z řad ODS, který tento zákon považoval za klíčový a průlomový ve vztahu k podpoře v zaměstnanosti. Cílem návrhu zákona bylo dosáhnout snížení nákladů na zajištění stávajících činností v oblasti zaměstnanosti, docílit oddělení a posílení tvorby strategie, koncepce, legislativy politiky zaměstnanosti a realizace politiky zaměstnanosti. Vytvoření nového organizačního uspořádání by dle něj umožnilo realizovat celou řadu provozních úspor, zejména pak provádět centrální nákupy, centrálně obstarávat provozní záležitosti a podle potřeby dislokovat zaměstnance. Zcela transparentně by se zjednodušily metody řízení, sjednotila by se koordinace politiky zaměstnanosti s potřebami samosprávy.

Proti tomuto návrhu se ohradil poslanec ČSSD Bohuslav Sobotka, který konstatoval, že v České republice je skutečně zvýšená míra nezaměstnanosti,

kteřá je vřak dána hospodářským útlumem, nikoli neefektivní činností úřadů práce. Je řada okresů, kde se nedaří nezaměstnanost snířovat, proto je potřeba přijít s novými nápady a návrhy, jak lépe dělat aktivní politiku zaměstnanosti. Zmírnění nezaměstnanosti a vytvoření nových pracovních míst nelze podle Sobotky dosáhnout pomocí pouhého přeskupení úřadů. Systém kontaktních míst úřadů práce je regionálně dobře zajiřtěn, přijetím tohoto zákona by se snížila dostupnost této veřejné služby pro nezaměstnané. Sobotka se v souladu se stanovami sociální demokracie zastal nezaměstnaných a sociálně slabřích občanů, kteří mají již takto snířený rozpočet, a museli by vynakládat další finance, aby cestovali na úřady práce do krajských měst, pokud by se zruřila kontaktní místa. Sobotka jeřtě zdůraznil, že reorganizace úřadů práce by naruřila a zkomplikovala zaběhlý systém čerpání prostředků z Evropské unie.

Ministr práce a sociálních věcí Jaromír Drábek i přes určité námítky považoval návrh zákona za efektivní. Dořlo by podle něj k úsporám a centralizaci, neboť se sjednotí některé agendy, které jsou prováděny na každém úřadu práce zvlářt, do větřích celků. Pracovníci úřadů práce, kteří nenajdou uplatnění, budou posilovat kontrolní činnost zejména v oblasti nelegálního zaměstnávání. Z Drábkova dalšího návrhu, aby pracovníci úřadů práce posílili i kontrolní činnost v oblasti zneužívání sociálních podpor je patrné, že se také nesnažil hledat příčiny této problematiky, ale zvolil pouze represivní cestu. Ke zruření kontaktních míst podle Drábka nedořlo a nikdo, kdo hledá práci, by tak nebyl nucen dojízdet do příslušného krajského města. Tento zákon, zahrnující technicko-organizační změnu, by byl občanům hledajícím práci prospěřný zejména zlepřením celkového nastavení celostátního standardu, který by se již region od regionu neliřil. Poslanec Přemysl Opálka z KSČM jeřtě doplnil upřesňující údaje a čířla, podle nichž by dořlo k transformaci 77 relativně samostatných úřadů práce na jedno generální ředitelství a 14 krajských poboček. Dále by bylo vytvořeno 250 kontaktních míst pro problematiku zaměstnanosti a 400 míst pro oblast státní podpory. Tak by se naruřil stávající funkční systém, s čímž Opálka a větřina

opozičních poslanců nesouhlasila. Naopak vládní koalice považovala tento krok za efektivní.

Návrh zákona prošel v Poslanecké sněmovně obecnou i podrobnou rozpravou ve třech čteních a byl schválen a předán do Senátu. Senát návrh zamítnul, ale Sněmovna na původním znění zákona trvala a návrh byl doručen prezidentovi k podepsání. Ten návrh nepodepsal a vrátil ho zpět do Sněmovny. Sněmovna opět setrvala na původním návrhu, který podepsal premiér Petr Nečas a návrh byl přijat⁴.

Na 19. schůzi představil ministr práce a sociálních věcí Jaromír Drábek vládní návrh zákona, kterým se měnil zákon o zaměstnanosti. Mezi nejdůležitější body patřil návrh právní úpravy definice nelegální práce, tak aby byly případy nelegální práce lépe identifikovatelné. Nelegální práce byla definována jako negativní fenomén, který ubírá prostředky ze sociálního, zdravotního a daňového systému, proto je nutné této formě práce zamezit. Dále byla navrhována možnost sdíleného zprostředkování, kde by byla navázána užší spolupráce mezi pobočkami úřadu práce a pracovními agenturami, což by mělo zvýšit efektivitu zprostředkování práce. V situaci, kdy úřad práce nenalezne pro uchazeče vhodnou rekvalifikaci, bude si moci uchazeč rekvalifikaci vybrat sám a úřad práce mu na to finančně přispěje, to by mělo podle Drábka zvýšit motivaci uchazečů. Návrh se zabýval také oblastí zaměstnávání cizinců prostřednictvím pracovních agentur, ale to nebylo v souladu s účelem pracovního povolení pro cizince, protože pracovní povolení pro cizince je vždy specifikováno na konkrétní pracovní místo. Pracovní povolení pro cizince bylo zneužíváno, tudíž bylo navrženo, aby pracovní agentury mohli využívat pouze čeští občané spolu s občany Evropské unie.

Důležité je také zmínit projev Lenky Kohoutové z řad ODS, která navodila tematiku oblasti zaměstnávání osob ohrožených sociální exkluzí.

⁴ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2010). Stenoprotokol ze 7. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/007schuz/s007182.htm#r1>, 5. 11. 2010).

Kohoutová se svou snahou o začlenění sociálně vyloučených osob na trh práce zařadila k menšinové skupině poslanců vykazujících snahu tuto problematiku aktivně řešit. Problémem v této oblasti podle Kohoutové bylo, že nedocházelo ke komplexnímu řešení všech skupin osob, které jsou ohroženy sociální exkluzí, a to bylo do budoucna potřeba změnit. Do této skupiny patří podle Kohoutové mnohem více lidí, než si mnozí připouštěli. Jako příklad byli uvedeni navrátilci z protidrogových léčeben, lidé bez domova, lidé se záznamem v trestním rejstříku, nebo lidé vracející se z vězení. Všechny tyto skupiny měly problém při začleňování na trh práce, a tak se stávaly někdy dlouhodobou až trvalou zátěží pro systém sociální podpory. Tuto situaci by výrazně pomohlo řešit zavedení sociálních firem⁵. Podle Kohoutové by bylo vhodné sociální firmy začlenit do legislativy, tak jako tomu je v ostatních zemích Evropy, kde sociální firmy fungují jako účinný nástroj při zaměstnávání osob ohrožených sociální exkluzí. Dále byla zmíněna romská problematika, do které je investováno značné množství finančních prostředků, avšak začleňování osob této skupiny na trh práce je dlouhodobě neefektivní. Kohoutová byla toho názoru, že koncept sociálních firem by tento nepříznivý fakt opět pomohl řešit. Stát by navíc zavedením takových firem či institutů ušetřil v oblasti sociálních podpor.

V oblasti nelegálního zaměstnávání zaujal člen KSČM Miroslav Opálka netradiční postoj. Na rozdíl od svých stranických kolegů, kteří argumentovali tím, že občané jsou nuceni vykonávat nelegální práci z důvodů nedostatku pracovních míst, se Opálka postavil na stranu vládní koalice a souhlasil se zlepšením kontrolní činnosti, navýšením sankčních pokut a hledáním dalších nástrojů na potlačení nelegální práce.

⁵ Sociální firma je podnikatelský subjekt působící na běžném trhu práce, jehož účelem je vytvářet pracovní příležitosti pro osoby znevýhodněné na trhu práce a k tomu jim poskytovat pracovní a psychosociální podporu.

Schválení tohoto vládního návrhu mělo ve Poslanecké sněmovně i Senátu stejný průběh jako u předchozího návrhu. Tentokrát však prezident návrh podepsal a zákon byl také přijat⁶.

Problematika nezaměstnanosti byla řešena a diskutována na 13. schůzi PSP. Ústní interpelace Jiřího Paroubka směřovala na ministra práce a sociálních věcí Jaroslava Drábka. Otázka se týkala zvyšující se míry nezaměstnanosti zejména z důvodu zaměstnávání ilegálních přistěhovalců. Vzhledem ke stranické příslušnosti Paroubka by se tato rétorika dala očekávat spíše ze strany vládní koalice. Míra nezaměstnanosti byla těsně pod hranici 10%, přičemž podle Paroubka si nikdo nepřipouštěl problém přistěhovalců z třetích zemí, kteří se do České republiky dostávali ve větším počtu díky různým pracovním agenturám. Tyto agentury pracovaly často za hranicemi legality, což nebylo ze strany orgánů činných v trestním řízení potíráno. Tito přistěhovalci zde potom žili ilegálně, bez povolení k pobytu, a byli také ilegálně zaměstnáváni. Byla jim zajišťována pracovní místa na úkor občanů a české ekonomiky. Hlavním problémem je ztráta financí, které by směřovaly do státního rozpočtu. Cizinci tu pracují a vydělávají si peníze, které následně posílají svým rodinám domů, a našim občanům pak nezbývá často nežli pobírat podporu v nezaměstnanosti. Tyto peníze by však mohly putovat k potřebným nebo na příspěvky státní sociální podpory, které byly vládou omezeny či zrušeny. Díky nelegálnímu zaměstnávání se zvyšovala míra nezaměstnanosti a existovaly markantní sociokulturní diference mezi obyvatelstvem. Paroubek ještě zdůraznil, že nižší, ale také střední příjmová třída našich občanů začínala pociťovat určitý stupeň chudoby.

Ministr Drábek se ve své odpovědi ztotožnil s tím, že nelegální zaměstnávání je jedním z nejhorších jevů v české společnosti, ale i v české ekonomice. Tento fenomén výrazně poškozuje nejenom každého občana u nás, ale i veřejné rozpočty obecně. Na rozdíl od Paroubka však konstatoval,

⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 19. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/019schuz/s019062.htm>, 8. 6. 2011).

že není příliš podstatné, jestli je to nelegální zaměstnávání tuzemských občanů, občanů Evropské unie nebo zahraničních občanů z třetích zemí. Drábek ostatní poslance ujišťoval, že jsou připravovány kroky, aby kontrola nelegálního zaměstnávání byla mnohonásobně posílena. Jedním z nich je (již výše zmíněná) reorganizace úřadů práce, kde by se uvolnilo několik stovek zaměstnanců od dosavadní agendy, aby bylo možno významně posílit kapacity kontrolní činnosti zejména zaměřené na nelegální zaměstnávání. Po nástupu nové organizační struktury úřadu práce by se měla přibližně stonásobně zvýšit intenzita kontrol nelegální práce. To by se mělo projevit omezením míry šedé ekonomiky, přispět ke zlepšení rozpočtu a zlepšit možnost uchazečům o zaměstnání uplatnit se na trhu práce. Nezaměstnaní představovali velkou skupinu lidí, kteří hledají zaměstnání a mají i dostatečnou kvalifikaci. Úřady práce již poskytovaly v rámci svých programů a projektů ke zvýšení zaměstnanosti některé druhy pomoci vybraným skupinám, ale bylo třeba tyto služby nadále zlepšovat. Dobře fungovala komplexní podpora pro dlouhodobě nezaměstnané uchazeče o zaměstnání, která je kombinací poradensko-vzdělávacích aktivit a nástrojů se zaměřením na získání alespoň prvotní praxe. To by uchazečům mělo napomoci při uplatnění se na trhu práce. Ministr Drábek na závěr uvedl, že vláda připravuje další, blíže však nespecifikované nástroje které tento problém pomohou řešit⁷.

3.2. Redistributivní diskurz a sociální politika

Oblast redistributivního diskurzu a reflexe sociálního vyloučení byla na půdě Poslanecké sněmovny charakteristická rozdělením občanů na potřebné a nepotřebné s následnou snahou o vymezení a oddělení občanů, kteří sociální dávky potřebují, od těch, kteří sociální systém pouze zneužívají, což jednotlivé poslance bez ohledu na stranickou příslušnost rozdělilo do dvou názorově protichůdných táborů. Od příslušnosti k jednomu z táborů se následně odvíjela i rétorika a s tím i spojené názory, jak danou problematiku

⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol ze 13. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/013schuz/s013198.htm>, 10. 2. 2011).

řešit v praxi. Obecně se pak vládní koalice snažila o snižování nákladů na sociální politiku, přičemž primárními cíli vládní koalice bylo celkové zpřísnění sociální politiky a zdůraznění jejího disciplinačního rozměru. Konkrétně se jednalo o omezení distribuce sociálních příspěvků a dávek. Jak se dalo předpokládat, tento směr sociální politiky se neseťkal s porozuměním ze strany levicové opozice. Až na některé výjimky opozice nesouhlasila s úspornými opatřeními a s redukcí sociálních dávek. Zpřísnění sociální politiky by podle opozice vedlo k prohloubení sociální exkluze určitých skupin obyvatelstva, ke zvýšení kriminality a dalším společensky negativním jevům.

Na 8. schůzi představil ministr práce a sociálních věcí Jaromír Drábek vládní návrh zákona, kterým se měnily některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí. V oblasti dávek sociální podpory mělo dojít k úplnému zrušení sociálních příplatků⁸. V oblasti zaměstnanosti se navrhovalo zpřísnění právní úpravy povolování a odnímání povolení ke zprostředkování zaměstnání a dále úprava podmínek pro čerpání podpory v nezaměstnanosti a zavedení nového nástroje aktivní politiky zaměstnanosti. V oblasti sociálních služeb se navrhovalo dosavadní výši příspěvku na péči v prvním stupni⁹ (to znamená ve stupni lehká závislost) snížit na částku 800 Kč měsíčně.

Na návrh reagoval člen opozice Přemysl Opálka z KSČM, který konstatoval, že návrh zasahuje téměř do celé oblasti sociálního zabezpečení a významně ovlivní sociální situaci většiny domácností. Nepřispěje k soudržnosti společnosti, ale ještě více rozevře pomyslné nůžky mezi jednotlivými příjmovými skupinami, což je v rozporu s levicovou sociální politikou, tudíž s tímto návrhem KSČM jako celek za žádných okolností souhlasit nemůže. Navrhovaný zákon o zaměstnanosti by zhoršil postavení zaměstnanců i nezaměstnaných, nerespektoval a nerozlišoval by svobodnou vůli o ukončení

⁸ Sociální příplatek je finanční pomoc rodinám s nízkými příjmy, které pečují o zdravotně postižené dítě. Nárok na sociální příplatek je vázán pouze na péči o nezaopatřené dítě (dlouhodobě nemocné či postižené).

⁹ Příspěvek na péči se poskytuje osobám závislým na pomoci jiné osoby za účelem zajištění potřebné pomoci.

pracovního poměru. Opálka nesouhlasil ani s tím, že by se odstupné mělo stát jakýmsi náhradním řešením podpory nezaměstnanosti a podpora by se měla vyplácet až po vyčerpání odstupného. Nesouhlas byl vysloven i se zrušením sociálního příspěvku s tím, že potřebným rodinám bude příspěvek kompenzován. Podle uvedených čísel by zrušení sociálního příspěvku představovalo 3,1 miliard korun a kompenzace by činila pouze zhruba 300 milionů korun, tudíž se podle Opálky jednalo jen o alibistickou kompenzaci.

Na kritiku návrhu zákona navázal Bohuslav Sobotka z ČSSD. Odkazoval na vyjádření ombudsmana Pavla Varvařovského, který odmítal navrhovaný zákon v některých bodech, zejména pak na zamýšlené snížení podpory v nezaměstnanosti lidem, kteří skončí dohodou či dají výpověď. Podle ochránce lidských práv by nižší podpora postihla například lidi, kteří se v práci cítí šikanováni a kvůli tomu odejdou. Novela navrhovala snížení podpory v nezaměstnanosti lidem, kteří poslední zaměstnání skončili bez vážného důvodu sami nebo dohodou. Měli by potom dostávat jenom 45 % průměrného měsíčního čistého výdělku, ale přitom tehdy byla podpora první dva měsíce stanovena na 65 %. Druhá výhrada směřovala k návrhu nevyplácet nezaměstnanému podporu v situaci, kdy si své výdaje může platit z odstupného, což by popřelo smysl odstupného. Další námitka se týkala snižování státního deficitu, na který by doplatili podle Sobotky ti nejchudší a střední vrstvy, jako příklad byly uvedeny rodiny s dětmi, lidé se zdravotním postižením nebo zaměstnanci veřejného sektoru. Vláda podle Sobotky tímto návrhem stupňovala sociální napětí ve společnosti a přehlížela demonstrace zaměstnanců veřejného sektoru proti nespravedlivé platové politice. Vláda stupňovala sociální napětí také tím, že odmítala zvyšovat minimální mzdu, která od roku 2007 zůstávala na stejné hranici. Odmítala zvyšovat životní minimum, přestože rostla celá řada životních nákladů. Tím odmítala motivovat lidi k práci. Sobotka upozorňoval i na fakt, že zrušení sociálních příspěvků se dotkne bezmála 150 000 rodin.

Návrh byl i přes námitky opozice v Poslanecké sněmovně i v Senátu přijat, poté byl podepsán prezidentem a premiérem a následně zákon vstoupil v platnost¹⁰.

Na 16. schůzi představila poslankyně Ivana Řápková z ODS novelu zákona o pomoci v hmotné nouzi, kterou předložila spolu s Lenkou Kohoutovou. Řápková se tímto návrhem snažila odstranit nerovnosti při vymáhání pohledávek, neboť lidé pobírající dávky v hmotné nouzi byli podle ní nepostižitelní. Smyslem návrhu bylo vést lidi k odpovědnosti a omezit zneužívání sociálních dávek. Novela přinášela změny týkající se příspěvku na živobytí. Novela by také umožňovala uzavřít dohodu o srážkách příspěvku, avšak při zachování existenčního minima.

Kolegyně z ODS Lenka Kohoutová prezentovala vyjádření Svazu měst a obcí, který by připravovanou novelu uvítal. Svaz měst a obcí České republiky byl vždy zastáncem prevence v otázkách sociální integrace občanů. Ovšem když tento postup selže, byla města a obce bezmocné, neboť neměly k dispozici efektivní nástroje, jak daný sociální problém řešit. Pro tyto situace by měla mít územní samospráva ony chybějící efektivní nástroje, které by byly v rovnováze se snahou o sociální inkluzi. Kohoutová se s tímto prohlášením ztotožnila a podpořila návrh v celém jeho rozsahu, neboť v tehdejší době nedovolovala opatření účinně čelit společensky negativním jevům, se kterými se města a obce v praxi setkávaly.

Řápková ve svém projevu dále rozdělila občany, kteří se nacházejí v hmotné nouzi, do dvou odlišných skupin, čímž otevřela i širší debatu na téma potřebných a nepotřebných občanů v oblasti sociální pomoci. První skupinou byly dle Řápkové lidé dobře se orientující v českém sociálním systému, kteří tento systém také dlouhodobě využívají a nevykazují žádné snahy svou situaci změnit. Jejich příjem dávek se mnohdy vyšplhá až do desetitisíců korun

¹⁰ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2010). Stenoprotokol z 8. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/008schuz/s008010.htm>, 2. 11. 2010).

měsíčně a je využíván naprosto k jiným účelům, než byl prvotně určen. Jako příklad bylo uvedeno utrácení příspěvku za alkohol, drogy nebo hazardní hry, navíc tato skupina lidí často obtěžuje své okolí a páchá přestupkovou a trestnou činnost. Řápková na důkaz existence této skupiny, zneužívající příspěvky v hmotné nouzi, a pro zdůraznění závažnosti situace uvedla příklad z běžného života, kdy vyslechla stížnost jednoho z občanů pronajímajícího bydlení této skupině lidí. Následně reprodukovala názor tohoto občana: *„Tato skupina lidí má přemíru volného času. Vstávají v 11 hodin, do nočních hodin ruší noční klid a posmívají se těm, co chodí do práce. Celý den sledují televizní seriály, vůbec na sobě nepracují, nevzdělávají se a dávají negativní příklad svým dětem, které, až vyrostou, se budou chovat naprosto stejně. To celé se děje s podporou státu, který doted' motivoval tuto skupinu lidí k co možná největšímu množství potomků, tj. zvětšovala se penetrace takto nepřizpůsobivých občanů na úkor pracujících. Není asi žádným tajemstvím, že se z této skupiny lidí rekrutuje největší množství narkomanů a lidí, co se živí drobnou kriminalitou“*. Druhá skupina lidí byla charakterizována jako skupina lidí, která je zvyklá pracovat, ale přišla o svou práci, a tito lidé se o sebe následně nedokážou postarat. Mnohdy se tito lidé až stydí požádat si o dávky a zapojit se do sociálního systému. To je podle Řápkové špatně, neboť stát má poskytovat sociální pomoc pro ty potřebné a ne těm, kteří pomoc pouze zneužívají.

Důležité bylo podle Řápkové klást důraz na prevenci tohoto jevu, a to zejména ve vyloučených lokalitách, kde žijí problémoví lidé. V praxi se však opakovaně ukázalo, že jen prevence nestačí. Přestože bylo realizováno mnoho integračních opatření řešící bytovou situaci lidí, jako je azylové bydlení nebo sociální byty, přes to všechno se situace nezlepšovala. Za důležitou formu pomoci byly také označené terénní sociální práce, kde pracovníci například pomáhají lidem hospodařit. Problém sociálně vyloučených a nezaměstnaných však dle Řápkové spočívá v nedostatečné motivaci a ztrátě odpovědnosti za své chování. Místo toho, aby si tito problémoví lidé snažili najít práci a vymanili se tak ze systému sociální pomoci, činí pravý opak. Když

se dostanou do situace, kdy se jim kumulují dluhy, přestanou pracovat a ihned se zapojí do sociálního systému. V tomto okamžiku se pak veškeré formy pomoci ze strany státu stávají kontraproduktivní a neúčinné, neboť dlužníci jsou si vědomi, že jejich závazek z nich nemůže nikdo vymoci, právě protože se nacházejí v systému státní podpory. V rámci návrhu novely zákona bylo znovu zdůrazněno, že tato předkládaná právní úprava se má týkat první zmíněné skupiny, čili notorických neplatičů a pachatelů přestupků, kteří odmítají platit pokuty a zneužívají sociální systém.

Řápková dále rozebírala otázku, jak naučit tuto skupinu lidí odpovědnosti, pokud je současný systém sociální podpory nedostatečně motivující. Když se lidé naučí plnit své povinnosti, budou i zodpovědněji přistupovat k dávkám. Problém spočíval v tom, že mnozí lidé žijící z hmotné nouze si nepožádají o příspěvek či doplatek na bydlení. A to z toho důvodu, že dávka není vyplácena žadateli, ale získává ji buď majitel bytu, nebo obec. To znamená, že tento druh dávky nelze využít k jiným účelům, a proto si tito sociálně slabí občané o dávku ani nepožádají. Na to doplácí vlastníci bytu, kterým nájemníci dluží nájem. Tento stav však nezodpovědní dlužníci vůbec neřeší. Z těchto faktů tak vyplývá jeden zásadní problém, kterým jsou negativní společenské jevy dopadající nejenom na notorické neplatiče nájemného, ale především na občany žijící v jejich sousedství. Sousedé, kteří chodí do práce, platí nájem a splácejí své dluhy tak cítí nespravedlnost. Navíc na rozdíl od lidí závislých na sociálních dávkách se občanům, kteří žijí spořádaný život, dlužné částky z příjmu exekucí strhávat smějí. Tento návrh měl podle Řápkové alespoň do jisté míry nerovnost mezi pracujícími občany a pobírateli sociální dávek, kteří neplní své závazky, odstranit. Z projevu Řápkové je patrné, že vystupovala jako nejdůraznější odpůrce skupiny občanů, které označila v systému sociální dávek a příspěvků za nepotřebné, a snažila se proti této skupině prosazovat represivní nástroje.

Na předložený návrh a rozdělení občanů reagoval poslanec za ČSSD Roman Sklenák. Ihned na začátku svého projevu vyslovil Sklenák nesouhlas

s tímto předloženým návrhem, neboť se z jeho pohledu nejednalo o žádná úsporná opatření či škrty, ale o cílenou finanční redukci a de facto definitivní vyloučení těchto osob ze společnosti. Sklenák se zabýval sociálním vyloučením obecně a uváděl, že v lidské společnosti vždy existovaly sociální nerovnosti i lidé na okraji společnosti, kteří byli odkázáni na dary ostatních. Sklenák odkazoval na hodnoty sociální demokracie spolu s odkazem na minulost, kde s vývojem společnosti míra solidarity rostla, až došlo k vytvoření sociálního státu, kde byla solidarita organizována státem a stát pomáhal lidem překonat některé sociálně nepříznivé situace. Tento druh státní solidarity musí fungovat i v dnešní době a zaručit tak občanům alespoň minimální finanční podporu, aby jim umožnila přežít, bez toho aby museli například páchat trestnou činnost nebo žebrot. V předkládané novele se však navrhovalo, aby mohl být exekuvován příspěvek na živobytí, tak aby příjemci dávky zůstalo pouze existenční minimum. Přijetím novely by se podle Sklenákova mínění zajisté zvýšil vliv exekutorů, ale hlavním rizikem by bylo zvýšení kriminality v sociálně vyloučených oblastech, a to z důvodu ještě větší finanční tísně a narůstající chudoby. Problematikou vzrůstajícího zadlužování občanů by se měla zabývat především vláda, a to se zaměřením na boj s lichvou. Sklenák ve svém projevu občany nikterak nedělil, naopak pro něj bylo důležité zpřístupnění veřejně prospěšných prací pro všechny občany závislé na sociálních dávkách.

Na stranu navrhovatelek zákona se přidal poslanec ODS Jan Kubata, který konstatoval, že každý přítomný v Poslanecké sněmovně si je vědom, že dochází k zneužívání českého sociálního systému zejména sociálních dávek. Kubata připomněl, že každá ze stran ve sněmovně určitým způsobem ve svých předvolebních a volebních kampaních deklarovala, že bude bojovat proti zneužívání sociálního systému. Kubata svou rétoriku oproti ostatním poslancům, kteří označovali problematickou skupinu občanů za nepotřenou, přiostrčil, když apeloval na to, aby ti, kteří podle něj doslova „parazitují“ na sociálním systému České republiky tu možnost neměli a ti, kteří pracují, aby na tyto „parazity“ nemuseli vydělávat. Jako příklad značného zneužívání

sociálních příspěvků bylo uvedeno Ústí nad Labem, kde Kubata působil jako primátor. Tento problém není podle Kubaty v České republice rovnoměrně rozložen do všech částí země, ale přesto se jedná o miliardy, které jsou tímto způsobem zneužívány. Samotní pracující občané jsou svědky toho, jak jsou zneužívány sociální dávky, což se děje i v jiných krajích. V nedávné minulosti se města snažila s tímto negativním jevem bojovat, avšak některé kroky byly moc tvrdé, některé naopak nedostačující a to z toho důvodu, že chyběl zákon, který by jasně udával, jak se má postupovat. Tato novela se podle Kubaty snažila najít cestu, jak umožnit primátorům a starostům sjednotit postupy proti zneužívání sociálního systému.

Poslanec Stanislav Křeček z ČSSD označil tento diskutovaný problém v širším měřítku za nejzávažnější problém v České republice. Nelze jej však řešit tak, jak to specifikoval Kubata, že lidé by měli pracovat a exekvováni budou ti, kteří nepracují, čímž odmítl rozdělení občanů na výše uvedené dvě skupiny. Křeček se ovšem jako někteří členové opozice nezajímal o osudy sociálně slabých jedinců, jak jim pomoci, či jak je začlenit zpět do společnosti, ale řešil celý problém pouze po finanční stránce. Kládl si otázku, z čeho budou žít lidé, kteří nepracují a pracovat nebudou. To by vedlo pouze k další trestné činnosti, čímž by se tento problém ještě prodražil. Co by se ušetřilo na sociálních dávkách, by se prodražilo trestnou činností. Podle Křečka je představa, že by se problém zneužívání dávek vyřešil tím, že budou všichni pracovat, zcela naivní, neboť někteří lidé nikdy pracovat nebudou. Toto je však celoevropský problém, který se neřeší pouze v České republice.

Odmítavě se k novele zákona postavila i Marta Semelová z KSČM, s tím, že nelze všechny neplatiče srovnávat a stigmatizovat. Je potřeba si uvědomit, že přijetím tohoto zákona se dostanou do velkých finančních problémů i ti, kteří se stali dlužníky nezaviněně. Svým tvrzením však připustila, že existuje určitá skupina občanů, kteří si za svou situaci mohou sami, tudíž se velmi přiblížila rétorice některých členů vládní koalice, usilujících o odstranění nerovnosti mezi potřebnými a nepotřebnými občany v oblasti sociálních dávek.

Vzorovým příkladem byla podle Semelové situace, kdy rodina s dětmi přijde o práci, musí platit nájem, hypotéky, a peníze v tento moment nejsou k dispozici. Semelová připomněla, že se má docílit rovnosti občanů, ale na druhou stranu přiznala, že existuje určitá (výše zmíněná) skupina občanů, kteří systém zneužívají. Její postoj je s ohledem na členství v KSČM ne zcela tradiční. Podle Semelové ale nejde docílit rovnosti občanů, pokud jim společnost tu práci nedokáže dát a pokud chodí několikrát na úřad práce zbytečně. Takže řešením této situace zajisté není diskutovaný zákon, jímž by se lidé dostali ještě do větších finančních problémů, vzrostla by kriminalita a spolu s dospělými by nesly následky i jejich děti. Jediným řešením, ať už v případě sociálně vyloučených neplatičů nebo osob, které se do dluhů dostaly nezaviněně, je dát takovým lidem práci. Tito lidé by měli mít nejen právo, ale také povinnost pracovat.

Michal Doktor z ODS zdůrazňoval tuto problematiku jako velmi závažnou, neboť většina občanů České republiky je toho názoru, že instituty sociální pomoci jsou zneužívány. Uvedl, že celých 63 % občanů si myslí, že například podpora v nezaměstnanosti nemotivuje lidi, aby si hledali práci a začali pracovat. Na Doktora svou argumentací navázal jeho stranický kolega Zdeněk Boháč, který připomněl, že tento návrh podpořil Svaz měst a obcí, jenž zahrnuje 70 % občanů země napříč politickým spektrem. Zamítnutím tohoto zákona by se parlament postavil proti většině, což by celý problém ještě zhoršilo zejména na komunální úrovni. Je nutné, aby návrh postoupil do druhého čtení a byl projednán v patřičných výborech. Boháč dokonce prohlásil, že systém sociálních dávek vznikl, aby pomohl potřebným, což zatím nefungovalo. Podle Boháče pouze demotivoval a diskriminoval pracovitě lidi. Nastolení přísnějších kritérií týkajících se přerozdělování sociálních dávek by pomohlo těm, kteří to skutečně potřebují. Z rétoriky Boháče je tedy patrné, že se zařadil mezi skupinu poslanců, kteří dělili občany z hlediska příjmu sociálních dávek na potřebné a na ty nepotřebné, kteří sociální systém pouze zneužívají.

V rámci této rozpravy je také důležité zmínit vystoupení Jiřího Šulce z ODS, který pracoval s myšlenkou, že kultura národa nebo společenství se v historických souvislostech posuzuje podle toho, jak se chová k lidem, kteří potřebují pomoc druhých, což by se dalo očekávat od některého z opozičních poslanců. Nesouhlasil však s myšlenkou některých svých předřečníků, kteří tvrdili, že se sociálně slabým lidem musí poskytnout peníze, aby nekradli a nerostla kriminalita. Podle Šulce je zde v první řadě povinnost postarat se o ty, kteří to opravu potřebují. Svým výrokiem se Šulc přidal ke skupině rozdělující občany na základě „potřebnosti“. Šulc, aby podložil své názorové stanovisko, referovat o svých vlastních zkušenostech z praxe, kdy působil jako primátor Mostu. Tam se léta potýkal s problematikou zneužívání sociálních dávek a se sociálním vyloučením některých občanů. Příkladem je chánovské sídliště, kde se v tehdejší době tyto problémy násobily a vedly k nepříznivým jevům, a navíc docházelo k situaci, kdy se sociálně vyostřovalo postavení lidí na jednotlivých sídlištích. V chánovském sídlišti bydleli už jen lidé sociálně vyloučení. Jiná, avšak horší, situace byla v Litvínově na sídlišti Janov, kde žili spolu se sociálně vyloučenými i běžní pracující lidé. A to je právě problém, neboť běžní občané tam díky nejvyšší kumulaci nezaměstnaných v České republice a pobíratelům sociálních dávek, trpěli. Janovské sídliště bylo místem s velkým počtem heren, kde se distribuovaly drogy a kde se dokonce i střílelo. Ve skutečnosti bylo tedy potřeba pomoci občanům, kteří zde bydleli a vedli spořádaný život. Tato situace byla jak v severních Čechách, ale i jinde v republice, například v Ostravě velmi vážná, proto bylo nutné podle Šulce tuto otázku racionálně řešit¹¹.

Na 32. schůzi byl dále projednáván tento návrh, který byl do sněmovny vrácen Senátem. Řápková v rámci této debaty apelovala na fakt, že lidé by měli mít nejen stejná práva, ale i povinnosti. Skupina neplatičů pobírající dávky v hmotné nouzi však podle Řápkové mnohdy ani neví, jaké mají dluhy, neboť se o to vůbec nezajímají. Důležité je si uvědomit, že mimo tuto skupiny existují

¹¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 16. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/016schuz/s016261.htm>, 10. 5. 2011).

i další skupiny, které jsou ohroženy sociálním vyloučením. Mezi ně patří například invalidé, matky na mateřské, dlouhodobě nemocní nebo důchodci, kteří své dluhy platit musí, neboť jejich příjmy exekucím podléhají. Aby byl zachován rovný přístup, exekuce by musely být zrušené pro všechny, což je ale nesmyslné a taky neproveditelné. Tudíž jedinou cestou pro zachování rovného přístupu k občanům je přijetí tohoto zákona, aby určitým způsobem podléhali exekuci i příjemci dávek v hmotné nouzi.

Senátor za ČSSD Miroslav Nenutil viděl řešení jinde. Aby se dosáhlo rovného přístupu k občanům, bylo potřeba celkově změnit podmínky pro zařazení a vedení v systému hmotné nouze u osob, které opakovaně porušují své povinnosti. Předložený návrh ale vycházel pouze z toho, že jedna z dávek měla podléhat exekuci, bez toho, aby se změnil způsob jejich vydávání. Podle Nenutila bylo zapotřebí řešit tento problém hlouběji a přesněji, aby byl případný zákon skutečně přínosný pro společnost a byl také akceptovatelný z hlediska ústavnosti. Roman Sklenák z ČSSD souhlasil s Nenutilem, že je tento návrh protiprávní, neboť je zákonem garantováno, že tyto finanční dávky nemohou být předmětem dohody o srážkách a nemohou být exekučovány. Dávky v hmotné nouzi jsou určeny k tomu, aby zajistili občanovi základní životní podmínky, a pokud by došlo ke zrušení tohoto ustanovení, pak by lidem nebyla zajištěna ústavně garantovaná pomoc pro zajištění základních životních podmínek a navíc by se z těchto dávek stal příspěvek na úhradu dluhů¹².

Poslaneckou sněmovnou prvotně schválený návrh zákona byl po vrácení Senátem zpět do sněmovny následně zamítnut¹³.

Na 19. schůzi ministr práce a sociálních věcí Jaromír Drábek pokračoval v trendu úspor a zpříšňování sociální politiky a předložil vládní návrh zákona, který se týkal sociálních služeb, a měnil zákon o pomoci v hmotné nouzi. Mezi

¹² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol ze 32. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/032schuz/s032031.htm>, 6. 12. 2011).

¹³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 16. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/016schuz/s016261.htm>, 10. 5. 2011).

zásadní body patřil návrh omezit dobu pobírání státních příspěvků na bydlení na maximálně sedm let v desetiletém období. Druhým bodem byla určitá motivace při hledání zaměstnání a vyšší motivace k pracovnímu uplatnění. Návrh zaváděl povinnost odpracovat ve veřejné službě 20 hodin týdně pro ty, kteří požadují finanční pomoc od státu a nevykazují jiný druh ekonomické aktivity. Dále mělo dojít k zpřísnění některých podmínek pro vybírání příplatků v systému hmotné nouze. Poslankyně Ivana Řápková doplnila, že obsahem novely je i sjednocení výplatního místa všech dávek na jeden správní orgán – úřad práce. Dojít mělo i k převodu kompetencí v rozhodování o výplatě dávek na úřady práce, čímž by se celý systém centralizoval. Lenka Kohoutová také zdůraznila, že změna sociálního systému je nezbytná, neboť fungování sociálního systému je nejenom z finančního hlediska dlouhodobě neudržitelné. V novele podle Kohoutové však nešlo o úspory nebo o zkrácení finančních prostředků, ale o to, aby byl v sociálním systému pořádek a byli ze systému vyřazeni ti, kteří ho zneužívají. Zde je opět zjevné, že Kohoutová dělí stejně jako Řápková občany na skutečně potřebné a na občany zneužívající sociální systém. Podle Kohoutové bylo potřeba celý systém nastavit tak, aby ti, kteří nechtějí pracovat a práci odmítají, měli problém se získáním sociálních dávek. Kohoutová diskutovala také o otázce střednědobého plánování sociálních služeb krajů, jakožto důležité součásti sociální politiky. Jednalo se o to, že neexistoval jednotný systém tohoto plánování, stejně jako mapování potřebnosti daného kraje, protože kraj od kraje má jinou potřebnost v dané sociální službě.

Roman Sklenák s novelou nesouhlasil a celý předložený návrh plošně zamítl. Sklenák konstatoval, že návrh odmítá nejenom opozice, ale i někteří poslanci a poslankyně vládní koalice spolu s některými obcemi, kraji, Svazem měst a obcí, odbory a dalšími organizacemi. Proto by nemohla být tato reforma dlouhodobě udržitelná. Navíc se vláda snažila podle Sklenáka nahradit deset let existující a fungující systém systémem centralizovaným, který by přinesl významné riziko zhoršení sociální práce na území měst, neboť bez odebraných kompetencí nemohou obce správně vykonávat svou veřejnou

agendu. Podle Sklenáka bylo z projevů vládní koalice zjevné, že není hlavním cílem prospět občanovi, ale ušetřit. Největším problémem novely však bylo, že podle opozice není v souladu s Listinou základních práv a svobod. Tam stojí, že každý má právo na spravedlivou odměnu za práci. Pokud by nastala situace, že stát nebude platit odměnu osobám vykonávajícím veřejnou službu v rozsahu dvacet hodin týdně, dojde ke kolizi s Listinou základních práv a svobod, narušení společenských poměrů a porušení ústavně garantovaného práva občanů. Důležité je také zmínit, že Sklenák jako jeden z mála, ne-li jediný, upozornil na problematiku osob bez domova a projevil snahu tento problém určitým způsobem řešit. Podle něj tehdejší zaběhlý sociální systém nebylo možné považovat za plně funkční, neboť vinou nedostatečné sociální sítě v České republice existovala početná skupina osob bez bydliště, která se často nacházela v situaci sociální potřeby. Navrhovaná novela tuto situaci nikterak neřešila, naopak znemožňovala čerpat dávky osobám bez trvalého pobytu, přestože se jedná o české občany. Stanovení dalších omezení by znamenalo vyloučení dalších skupin z poskytování nejzákladnější pomoci. Nárok na pomoc by měl být plošně přiznán všem českým občanům, pokud jinak splňují podmínky zákona a nemají nárok na dávky v zahraničí.

Výrazně odmítavý postoj zaujala k novele také Marta Semelová, která byla toho názoru, že cílem každé reformy by mělo být zlepšení systému a života občanů, což podle ní nebylo možné tvrdit o tomto návrhu. Hlavním cílem vládní představy sociální reformy byla úspora veřejných prostředků. Proti tomu podle Semelové nelze nic namítat, ovšem v tomto případě se hodlá šetřit na nesprávném místě, a to na úkor těch, kteří jsou v hmotné nouzi a pomoc potřebují. Podle Semelové: *„Není možné trestat lidi v momentě, kdy se v naprosté většině, jak už jsem řekla, ne vlastní vinou dostanou do situace, kdy nemají na živobytí pro sebe, příp. pro své děti“*. Zde se sice Semelová rozchází s vládní rétorikou v názoru na to, že většina občanů se do stavu finanční nouze dostala vlastní vinou, na druhou stranu však z uvedené citace vyplývá, že Semelová implicitně připouští existenci skupiny občanů, která si za své finanční problémy může sama svým jednáním, nepatří do oné skupiny

potřebných a zneužívá sociální systém. Přijetí této novely by podle Semelové ovlivnilo nejenom životy jedinců, ale mělo by to dopady i na celou společnost. Další kritika směřovala ke skutečnosti, že nedošlo nejdříve ke zpracování podrobného rozboru současného stavu. Nedošlo také ke zpracování analýzy dopadů na občany a sociální skupiny v jednotlivých regionech se zohledněním místních podmínek v souvislosti s nezaměstnaností, dopravou, vzdělaností, nebo možnostmi uplatnění. Nebyly ani vytipovány kritické oblasti, tudíž není možné podle Semelové přijmout nový sociální systém. Přitom návrh zákona obsahoval velice závažné změny ve výši a v podmínkách poskytovaných dávek. Mezi tyto změny patřilo i zúžení okruhu osob, které budou mít nárok na životní minimum. Jedním z cílů předloženého zákona měla být podpora odpovědnosti osob v rámci rodiny a motivace k aktivnímu řešení nepříznivé situace. Zároveň byla úprava zaměřena na zpřísnění podmínek pro osoby, které se vědomě vyhýbají práci. Primárním cílem by podle Semelové mělo být umožnit či poskytnout těmto osobám práci. Často docházelo k situacím, kdy na jednu pracovní pozici čekalo několik uchazečů, a mnozí bývali odmítáni proto, že se zaměstnavateli prostě nelíbili. Ministerstvo práce a sociálních věcí při prosazování navrhovaných změn opakovaně argumentovalo zneužíváním dávek a rostoucími nároky na dávky hmotné nouze. Tento nárůst však nebyl způsoben tím, že by lidé odmítali pracovat, takových je výrazná menšina. Opravdové příčiny byly podle Semelové ve vysoké nezaměstnanosti¹⁴.

Vládní návrh zákona o pomoci v hmotné nouzi prošel do druhého čtení, kde Lenka Kohoutová připomněla jeden z hlavních přínosů tohoto návrhu. Přijetím zákona budou mít sociální pracovníci zajištěn vstup do obydlí osob, které se nacházejí ve špatné sociální situaci, jsou ohroženy sociální exkluzí, nebo se už dokonce v tomto stavu nacházejí. Toto je velmi důležité pro sociální práci v oblastech, kde je větší koncentrace těchto skupin osob, jako tomu bylo například na Šluknovsku. Nevýhodou by však mohlo být, že pro vstup do příbytku bude vyžadován souhlas osoby v hmotné nouzi. V době

¹⁴ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 19. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/019schuz/s019052.htm#r1>, 8. 6. 2011).

projednávání návrhu souhlas nebyl potřeba, respektive když došlo k neumožnění vstupu sociálního pracovníka, mohlo to mít za následek odejmutí sociální dávky.

Kohoutová dále představila úpravy, které měly zefektivnit sociální systém a omezit zneužívání sociálních dávek. První z nich byla změna zavádějící sankční lhůtu na dobu tří měsíců pro výplatu sociálních dávek v hmotné nouzi. Příjemce, jemuž by bylo prokázáno zneužití dávky, nebo příjemce, který by odmítal spolupracovat s příslušnými orgány, by mohl o svou dávku přijít, s tím, že by si o ni mohl požádat znovu až další měsíc. Toto zpřísnění bylo podle Kohoutové důležité pro určitou disciplínu příjemců a taky proti zneužívání sociálních dávek. Druhou úpravou byla změna ve vztahu k veřejné službě¹⁵. Vládní návrh obsahoval ustanovení, že pokud uchazeč o práci evidenci úřadu práce odmítne či zmaří vykonání veřejné služby, bude z této evidence vyřazen, a tak přestává být osobou v hmotné nouzi. Jednalo se tedy o sankční systém, ovšem je důležité zmínit, že pokud uchazeči úřad práce veřejnou službu nenabídne, tak nemůže být uchazeč z evidence automaticky vyřazen a neklesne mu příspěvek na živobytí z životního na existenční minimum.

Vládní návrh zákona prošel i třetím čtením a byl postoupen Senátu, který ho zamítnul. Poslanecká sněmovna setrvala na návrhu v původním znění a návrh byl doručen prezidentovi, který ho podepsal, stejně tak premiér a návrh byl přijat¹⁶.

3.3. Morální diskurz a reflexe prostorového vyloučení

Morální diskurz byl v tomto zkoumaném období do značné míry ovlivněn zhoršující se bezpečností situací zejména na severu Čech. Na vzrůstající napětí ve společnosti reagovala skupina poslanců představením návrhu

¹⁵ Veřejná služba je služba, kterou nabízí místní administrativa – obce, dlouhodobě nezaměstnaným či osobám v hmotné nouzi.

¹⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 22. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/022schuz/s022030.htm>, 1. 10. 2011).

zákona, který do jisté míry korespondoval s dimenzí prostorového vyloučení nepřízpůsobivých občanů. Na prostorovou exkluzi a následné přijetí návrhu zákona se jednotlivé názory poslanců různily. Svou iniciativu v řešení sociální napětí projevil i Ústecký kraj, který se snažil prosadit návrhy zákona, které upravovaly bytovou politiku občanů v hmotné nouzi.

Na 23. schůzi představila Ivana Řápková návrh koaličních poslanců Zbyňka Stanjury, Petra Gazdíka, Stanislava Polčáka, Martina Vacka, Jany Suché a dalších na vydání zákona, kterým se měnil zákon o přestupcích. Novela měla snahu posílit účinnost sankčních ustanovení zákona o přestupcích a posílit obecnou vymahatelnost práva. Za prvé měla zavést sankci zákazu pobytu a za druhé jednotnou úpravu nočního klidu. Novela zákona vycházela ze zhoršující se bezpečnostní situace v některých regionech, což dokládalo vzrůstající množství přestupků a kumulující se stížností občanů žijících v problémových lokalitách. Mezi takové lokality podle Řápkové nepatřil pouze sever Čech, ale sociální napětí stoupalo i v Novém Bydžově, Náchodsku nebo ve Vimperku. Jako exemplární příklad lze pak uvést situace na Šluknovsku. Eskalaci problémů se snažili předejít zejména starostové daných měst, ale chyběly jim legislativní nástroje, které měla přinést novela. Vážnost situace dokládala výzva ze zmíněného Nového Bydžova, Vimperka nebo z Hronova, usnesení Kolegia ředitelů městských policií a rady Svazu měst a obcí. V první řadě, bylo podle Řápkové potřeba vyslyšet žádosti občanů a zamezit nebezpečí radikalizace ve společnosti, aby se někteří občané přidali na stranu extremistů.

Tehdejší přestupkový zákon trestal provinilce pouze formou finanční pokuty. Problém zákona spočíval v tom, že provinilé osoby buď neměly žádný legální příjem, anebo jejich jediným příjmem byly sociální dávky, tudíž byla tato forma sankce zcela neúčinná, neboť pokuty nebylo z čeho vymoci. Přestupkový zákon na tuto negativní situaci dlouhodobě nereagoval, proto novela zaváděla novou sankci pobytu. Svým způsobem představoval tento návrh jednu z forem sociální exkluze, konkrétně prostorové vyloučení. To by

mohlo mít za následek prohloubení exkluze již sociálně vyloučených jedinců a nadobro je tak vyčlenit ze společnosti bez možnosti návratu. Tento druh sankce by mohl být pak uložen na určitém místě, v určitém obvodu, nebo na území celé obce, kde dochází k páchání přestupků. Sankci by bylo možné uložit za přestupky proti veřejnému pořádku, občanskému soužití nebo proti majetku a to se zřetelem na úmyslnost spáchání přestupku a na dosavadní způsob života pachatele. Dále se ale muselo jednat o opakované odsouzení za stejný přestupek stejným orgánem v posledním kalendářním roce. Sankci by bylo však možné uložit pouze osobám, které nemají v místě spáchání přestupku trvalý pobyt, a mohla by být uložena maximálně na dobu tří měsíců. V případě, že by uložená sankce zákazu pobytu nebyla dodržována, bylo by porušení kvalifikováno jako maření výkonu úředního rozhodnutí. Řápková byla toho názoru, že vzhledem k posledním událostem v kritických lokalitách, kde rostl počet přestupků a zhoršovala se bezpečnost v jednotlivých městech, bylo nutné zavést tento nový sankční řád, aby situace v těchto městech neměla nadále negativní vliv na kvalitu života občanů. Hlavním smyslem návrhu bylo ochránit občany, kteří byli dotčeni opakovaných pácháním přestupků.

Stanislav Křeček z ČSSD zpochybnil návrh, jelikož zákon pro určitou dobu, pro určitá místa a pro určité lidi by nebyl v praxi použitelný. Aby se mohl použít, musel by platit pro všechny. Tento zákon doslova přirovnal ke stannému právu. Křeček zaujal stanovisko typické pro člena sociální demokracie, když diskutoval nad otázkou, kam by tito vyloučení lidé šli a kde by bydleli. Navrhované řešení situace sestěhováním těchto osob však striktně vyloučil. Pozoruhodné ale je, že se Křeček na rozdíl od stanoviska poslaneckého klubu ČSSD, které návrh zamítlo, nevyslovil pro ani proti, jeho názor na přijetí tohoto zákona byl neutrální, s tím že podpořil další diskusi na toto téma. Jan Chvojka představil problém, na kterém se shodla celá ČSSD. Podle ČSSD byl tento návrh v rozporu s Listinou základních práv a svobod. Navrhovaný zákon nebyl v souladu s článkem IV odstavce 4 Listiny, kde stojí: *„že při používání ustanovení o omezení základních práv a svobod musí být šetřeno o jejich podstatě a smyslu. Taková omezení nesmí být zneužívána*

k jiným účelům, než pro které byla stanovena“. ČSSD se však i přes tuto námitku nebránila další diskusi.

Jan Čechlovský z ODS podpořil navrhovatele zákona a vyslovil svůj souhlas s přijetím zákona, neboť územní samospráva neměla v tehdejší době dostatek nástrojů k řešení situací spojených s některými přestupky veřejného pořádku v obcích. Podle Čechlovského návrh reagoval na aktuální problém, ale v žádném případě by tento zákon neměl sklouznout k tomu, že bude postihovat pouze aktuálně řešenou skupinu vyloučených, ale i například extremisty či prostitutky.

Z řady vládní koalice naopak vybočil také člen ODS Aleš Rádl, který se připojil na stranu opozice, když návrh nepodpořil. Podle Rádla totiž tento návrh odpovídal způsobu myšlení z 19. století, které mělo za následek vznik různých ghett, kde se kumulovalo vyloučené obyvatelstvo. Pokud by byl spolu s tímto zákonem přijat i zmíněný způsob myšlení, mohl by se scénář z minulosti opakovat, což by mělo za následek vznik oněch ghett i na území České republiky¹⁷.

Na 36. schůzi byl tento návrh projednáván ve třetím čtení, kde Řápková upozornila, že návrh nesměřuje proti žádné etnické skupině, ale pouze reaguje na aktuální situaci a zavádí novou sankci, která by měla pachatelům přestupků zabránit v recidivě. Přes toto upozornění se však návrh dotýkal především romského etnika, které se na severu Čech dostávalo do konfrontace s ostatními občany, což vyvolalo u skupiny poslanců snahu řešit tuto vypjatou situaci pomocí předložení návrhu zákona. Řápková si byla ovšem plně vědoma, že tento návrh zákona bude namířen především proti romskému etniku, ale přesto do jisté míry alibisticky avizovala, že zákon není mířen proti konkrétní skupině obyvatel.

¹⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 23. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/023schuz/s023140.htm#r15>, 27. 10. 2011).

Argumenty Jitky Chalánkové z TOP 09 ohledně přijetí zákona lze označit za negativní. Chálánková na rozdíl od koaličních poslanců hledala řešení situace na severu Čech pomocí komplexní sociální práce, která by měla zabránit vzniku oblastí se zvýšeným množstvím přestupků a následnému vzniku ghett. Veškerá opatření by se měla prvotně zaměřovat na prevenci, ale stejně tak by měla mít i represivní charakter. Největším problémem podle Chálánkové spočíval v tom, že občané, kteří se dopouštějí opakovaně přestupků, sice dostanou zákaz pobytu, ale přesunou se do jiné obce či města, kde zákaz pobytu nemají, a celá situace se bude opakovat. Navíc by byl zákaz pobytu v praxi velmi těžko kontrolovatelný. Stejného názoru byl i opoziční poslanec ČSSD, který souhlasil s Chalánkovou, že řešením není zákaz pobytu osobám v určité oblasti, když stejnou přestupkovou činnost mohou páchat nadále i jinde, což podle Chvojky není systémové řešení. Navíc byla navrhovaná sankce vzhledem k vážnosti přestupků nepřiměřená a návrh nebyl v souladu s ústavním pořádkem České republiky. Téhož názoru byl i ochránce veřejných práv Pavel Varvařovský.

Návrh skupiny poslanců byl v Poslanecké sněmovně schválen a předán do Senátu, kde byl zamítnut a vrácen zpět do Sněmovny. Sněmovna setrvala na původním návrhu zákona, ale prezident ho nepodepsal, přesto sněmovna opět trvala na původním návrhu zákona, ten byl předán premiérovi, jenž ho podepsal a zákon následně vešel v platnost¹⁸.

Na 32. schůzi představila hejtmanka Ústeckého kraje Jana Vaňhová z ČSSD návrh Zastupitelstva Ústeckého kraje na vydání zákona zahrnujícího některá opatření při zajišťování bydlení osobám v hmotné nouzi. Důvodem představení tzv. ústeckého balíčku byly občanské nepokoje ve Šluknovském výběžku, kde byly dlouhodobě přehlížené problémy v sociálně vyloučených lokalitách. Legislativní návrhy si kladly za cíl eliminovat či alespoň zmírnit napětí ve vyloučených lokalitách. Tento problém bylo podle

¹⁸ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 36. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/036schuz/s036131.htm#r10>, 21. 3. 2012).

Vaňhové potřeba řešit na půdě sněmovny, aby byl stát schopen vykonat svou základní roli v oblasti zajištění veřejného pořádku, ochrany zdraví, majetku a bezpečnosti a také zamezil zneužívání sociálního systému. Případná nečinnost státu by mohla vést k radikálnějším projevům veřejné nespokojenosti. Vaňhová upozornila na fakt, že vzhledem k tehdejší aktuální situaci na severu Čech si žádné město či obec nemohou být jisté, že se jim podobné problémy spojené se sociálním napětím vyhnou. Při hlasování v Zastupitelstvu Ústeckého kraje se pro přijetí tzv. ústeckého balíčku vyslovili zastupitelé napříč politickým spektrem, a proto podobnou podporu Vaňhová očekávala i na půdě Poslanecké sněmovny. Veškeré návrhy, na kterých spolupracovala i zodpovědná ministerstva a Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, byly výsledkem dlouhodobé strategie Ústeckého kraje ve vztahu k potírání problémů sociálního vyloučení a projevů extremismu. Předložený návrh řešil pouze lokální či regionální problematiku, nikoli však komplexní problematiku, zcela zásadní pro fungování celé společnosti. Tehdejší právní úprava zahrnovala pouze obecnou povinnost obce vytvářet podmínky pro uspokojení potřeb svých občanů v oblasti bydlení, což bylo příliš vágní a nedostačující. Mnoho občanů se i vlivem nedostupnosti bydlení dostávalo pod úroveň chudoby, což mělo podle Vaňhové negativní dopady na život společnosti jako celku.

Pomoc při zajišťování bydlení v hmotné nouzi zahrnovala tři formy pomoci: *„Za první specializované poradenství a asistenci při realizaci práva na přístup k přiměřenému bydlení, za druhé zprostředkování možnosti uzavřít nájemní smlouvu k bytu či nemovitosti určené k trvalému bydlení v režimu sociálního bydlení a konečně za třetí přímé uzavření takové nájemní smlouvy v případě, že je stát zastupovaný příslušným orgánem veřejné správy má k dispozici“*. Přijetím návrhu by zanikl nárok na druhou a třetí formu pomoci, navíc návrh pracoval s velmi obecnou definicí sociálního bydlení, což by umožnilo co nejpružnější aplikaci navrhovaných pravidel v praxi. Přes velkou

snahu Ústeckého kraje a drtivé většiny starostů tohoto kraje, byl návrh zákona vládou a Sněmovnou zamítnut¹⁹.

Na 46. schůzi představil Jaroslav Foldyna z ČSSD návrh Zastupitelstva Ústeckého kraje na vydání zákona o některých opatřeních při zajišťování bydlení osobám v hmotné nouzi. Cílem návrhu bylo jasně definovat pojem sociálního bydlení a zamezit tak zneužívání sociálního bydlení. Návrh upravoval možnost vyplácení dávek, příspěvku a doplatku na bydlení zvláštnímu příjemci dávky bez souhlasu oprávněné osoby, a to v případě, že dávka nebude využita pro stanovené účely. Dále návrh nabízel možnost přímé úhrady příspěvku či dávek na bydlení přímo poskytovateli bydlení.

Řápková ve svém projevu s návrhem nesouhlasila a opět rozdělila občany, jako již několikrát během svého působení ve Sněmovně, na potřebnou skupinu občanů a na občany zneužívající sociální dávky. V tomto případě se ovšem zabývala skupinou potřebných občanů. Upozorňovala, že není možné pohlížet na všechny příjemce dávek v hmotné nouzi jako na ty, kteří dávky pouze zneužívají, proto bylo podle ní důležité ponechat příjemcům dávek možnost pobírat dávky obvyklou formou. A to také z toho důvodu, aby se sami se svými příjmy naučili hospodařit a nenabyli dojmu, že bydlení mají zcela zdarma bez jakýchkoli starostí s tím spojených.

Tento návrh byl vládou zamítnut, v Poslanecké sněmovně neprošel prvním čtením a byl také zamítnut²⁰.

¹⁹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol z 32. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/032schuz/s032156.htm>, 13. 12. 2011).

²⁰ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011). Stenoprotokol ze 46. schůze PSP (<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/046schuz/s046184.htm>, 25. 09. 2012).

4. Praktická část - rozpravy na půdě Senátu

Ze zkoumaných rozprav je patrné, že na půdě Senátu jsou vnímány příčiny i celkový pohled na sociální exkluzi odlišně než v Poslanecké sněmovně. Jednotlivé senátory a senátorky nelze přesně na základě jejich reflexe či vnímání sociální exkluze kódovat a přiřadit do názorových skupin, neboť jejich názory a stanoviska jsou často netradiční či natolik specifické, že nenajdou shodu s dalšími mnohdy také specifickými názory. Různorodé názory jednotlivých senátorů jsou patrné především, když se diskutovalo o materiálu Evropské unie, který se týkal boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Na 8. schůzi Senátu v 8. funkčním období byl projednáván materiál s názvem Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení: evropský rámec pro sociální a územní soudržnost. Sdělení mělo napomoci k dosažení evropského cíle podpory sociálního začleňování prostřednictvím snižování chudoby. Zaměřovalo se na celé spektrum různých politik, přičemž navrhovaná opatření v projednávaném Sdělení byla zaměřena především na skupiny nejvíce ohrožené sociálním vyloučením, jako jsou migranti, etnické skupiny, nebo osoby se zdravotním postižením. Drábek souhlasil s komisí, že chudoba a sociální vyloučení je komplexní fenomén, tudíž je k potírání zapotřebí cílená spolupráce ve více klíčových oblastech, jakými jsou oblast zvyšování míry zaměstnanosti či úroveň vzdělání. Pro Českou republiku byla ve sdělení uvedena některá opatření pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení v celém spektru politik. Sdělení také obsahovalo návod, jak zajistit, aby prostředky Evropské unie přispěly k cílům sociálního začleňování a sociální soudržnosti. Drábek sdělil Senátu, že Česká republika plně podporuje tento integrovaný přístup a postoj, jenž komise k problematice chudoby a sociálního vyloučení zaujímá. Rozsah veškerých navrhovaných iniciativ však vláda považovala, vzhledem k tehdejší ekonomické situaci členských zemí Evropské

unie, do jisté míry za ambiciózní. Vláda viděla roli sociálních systémů jako stabilizátor společenské soudržnosti, přičemž jeden z neúčinnějších způsobů prevence chudoby a sociálního vyloučení bylo pro vládu zvyšování vzdělanosti a zaměstnanosti. V této souvislosti se vláda rozhodla podporovat aktivní politiky zaměstnanosti a zvyšování flexibility trhu práce.

Alena Gajdůšková z ČSSD nevnímala problém chudoby na území České republiky jako závažný v porovnání se situací v ostatních členských zemích Evropské unie. Byla ovšem toho názoru, že tohoto stavu bylo docíleno zásluhou sociálně demokratických vlád, které nedovolily, aby vznikly hlubší rozdíly mezi jednotlivými sociálními skupinami. Podle Gajdůškové se vinou Topolánkovy vlády situace zhoršila a procento osob pod hranicí chudoby o něco vzrostlo. Vzhledem k opatřením, která tehdejší vláda navrhovala, by se procento lidí žijících pod hranicí chudoby mohlo značně navýšit, proto souhlasila s usnesením evropského výboru a předloženým Sdělením, které si kladlo za cíl řešit některé problémy v této oblasti.

Miroslav Škaloud z ODS se zamýšlel obecně nad problematikou chudoby, ale oproti ostatním poslancům uchoopil tuto problematiku netradičně z opačného konce. Upozornil na fakt, že bylo sice uvedeno, kolik je v České republice chudých obyvatel, ale nikdo se nezamýšlel nad tím, jak tato hranice chudoby vznikla. Evropská komise určila chudobu příjmovým hlediskem, jako 60 % pod mediánem příjmu²¹. Podle Škalouda je tento procentuální medián příjmu libovolná hodnota, tudíž nemá ani procentuální hodnota lidí žijících pod hranicí chudoby příliš přesnou vypovídající hodnotu. Škaloud jinak souhlasil se stanoviskem komise, že hlavními příčinami chudoby je vyloučení z trhu práce spolu s nabídkou nekvalitních zaměstnání. Ale na druhou stranu zkritizoval předložený materiál, neboť se podle něj komise nezajímá o hlubší příčiny, jako je například nedostatečná motivace nebo nedostatek individuální odpovědnosti.

²¹ Medián je střední hodnota, čili 50% příjmů je vyšších a 50% příjmů nižších.

Zdeněk Škromach z ČSSD varoval před tím, že chudoba a sociální vyloučení je všeobecně vnímána jako věc, která v České republice v podstatě neexistuje. Opak byl však pravdou, neboť podle Škromacha se za poslední léta situace ohledně chudoby a vyloučení výrazně zhoršovala a většinová představa, že docházelo ke zneužívání sociálního systému, byla podle něj mylná. Škromach zcela netradičně pohlížel na zákon o svobodném přístupu k informacím, neboť se zde podle něj skrývala v českém prostředí určitá forma sociálního vyloučení. K právu na přístup k informacím patří i možnost přístupu na internet, a zde byly určité skupiny znevýhodněné, neboť tuto možnost neměly. Touto problematikou se zabýval i předložený materiál, a to byl jeden z důvodů, proč s ním Škromach také souhlasil. Škromach také v rámci rozpravy navrhl vládě, aby se tímto problémem zabývala a zajistila ve všech veřejných institucích této diskriminované skupině možnost přístupu na internet. Důležité z jeho pohledu bylo, aby měla tato skupina lidí také přístup k informacím a příležitosti mezi lidmi by se tak vyrovnaly. Škromach se také zabýval politikou zaměstnanosti, a při té příležitosti ihned zkritizoval pravicovou vládu za to, že se k této otázce staví laxně, neboť již šest let nevalorizovala minimální mzdu. Vzhledem k tomu, že stále rostly životní náklady, bylo toto jednání ze strany vlády do jisté míry demotivující, když nedocházelo k zlepšení podmínek ani nárůstu minimální mzdy. Podle Škromacha by se měla politika zaměstnanosti zaměřit na to, aby pracovník dostal mzdu odpovídající vykonané práci. Vláda by se také měla zabývat podporou zaměstnanosti, a to takovým způsobem, aby práce přišla za lidmi a lidé měli skutečně možnost pracovat. Pokud ale vláda není schopna lidem zajistit pracovní příležitosti, pak nezaměstnané nemůže trestat formou snížení sociálních dávek a příspěvků, když možnost na práci nemají. Škromach viděl vládní politiku, kterou označil za antisociální, jako politiku, která může během chvíle počet lidí pod hranicí chudoby až zdvojnásobit²².

²² Dokumenty Senátu. Stenozáznam z 8. schůze
(<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=8&IS=4552&D=28.04.2011#b11498>, 28. 4. 2011).

Na 12. schůzi Senátu se v rámci rozpravy jednalo o návrhu zákona o pomoci v hmotné nouzi. Pavel Čáslava z ODS souhlasil se svými stranickými kolegy ze Sněmovny a navrhl, aby byl návrh přijat. Souhlasil se zpřísněním podmínek souvisejících s příspěvkem na bydlení. Ale především považoval za důležité zpřísnit i podmínky poskytování dávek hmotné nouze pro osoby, které se vědomě vyhýbají práci. Se zpřísněním podmínek a se zúžením okruhu jejich příjemců však logicky nesouhlasil Jiří Dienstbier z ČSSD. Největší negace směřovala k doplatku na bydlení. Tyto dávky měly být vypláceny pouze po dobu 7 let v posledních 10 letech. Návrh ovšem neřešil sociální situaci lidí, kteří ztratí na základě této podmínky nárok na dávky související s bydlením. Problém měly nově řešit obce, ale mohla nastat situace, kdy obce nebudou mít dostatečné kapacity k zajištění sociálního bydlení, a tak by se podle Dienstbiera z těchto lidí mohli snadno stát sociálně vyloučení bezdomovci.

K předloženému návrhu se kriticky vyjádřil i Zdeněk Škromach. Kritizoval především vládní politiku zaměstnanosti, která byla vedena špatným směrem. Vláda chtěla řešit otázku lidí, kteří se dlouhodobě vyhýbají práci. Těch byla ovšem menšina. Podle Škromacha se měla politika zaměstnanosti soustředit na většinovou skupinu, která pracovat chce, ale díky nedostatku pracovních míst tu možnost nemá. Úřady práce by se tak měly starat spíše o skupinu lidí, kterým je potřeba poskytnout rekvalifikaci a ne se zabývat těmi, kteří to nepotřebují, protože pracovat nechtějí. V tomto případě se Škromachovy názory lišily od názorů ostatních členů ČSSD, kteří se zabývali i otázkou skupiny osob, kterým se nechce dlouhodobě pracovat²³.

Na 13. schůzi Senátu byl projednáván návrh zákona o pomoci v hmotné nouzi, který umožňoval uzavřít dohodu o srážkách tak, aby dlužník splácel své závazky, návrh také umožňoval, aby příspěvek na živobytí podléhal výkonu

²³ Dokumenty Senátu. Stenozáznam z 12. schůze Senátu (<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=8&IS=4650&D=07.10.2011#b11961>, 7. 10. 2011).

rozhodnutí, ovšem při zachování existenčního minima. Jednalo se tedy o návrh, který měl odstranit nerovnost při vymáhání pohledávek.

Božena Sekaninová z ČSSD viděla řešení tohoto problému jinde, a to ve změně podmínek pro zařazení a vedení v systému hmotné nouze osob, které opakovaně a hrubým způsobem porušují své povinnosti. Nesouhlasila s navrženým způsobem, že dávky v hmotné nouzi budou podléhat exekuci. Nejlepším řešením by podle Sekaninové byla změna tehdejších podmínek pro poskytování dávek. S návrhem nesouhlasil ani stranický kolega Petr Gawlas, který byl toho názoru, že dávka v hmotné nouzi je vyplácena osobám, které se nacházejí v tíživé sociální situaci, a umožnění exekuce může uvrhnout spoustu lidí do ještě větší finanční tísně. Navíc by došlo k narušení sociálního smíru a k nárůstu kriminality. Podle Gawlase bylo nutné se na tuto problematiku podívat i z druhé strany, protože mezi nepláči nebyly pouze lidé chronicky problémoví, ale i lidé, kteří se kvůli rostoucím cenám a veškerým nákladům dostávají do stavu finanční nouze často ne svojí vinou, a takový přístup si nezaslouží. Přístup vlády byl ze strany Gawlase hodnocen také negativně, neboť preferovala represivní přístup, místo toho, aby hledala cestu, jak zapojit do pracovního procesu osoby závislé na sociálních dávkách. Tento represivní způsob řešil pouze následky, a tomu co je jádrem celého problému, se obloukem vyhýbal. Gawlas byl zastáncem toho, že by měla být vyvíjena komplexní snaha o začleňování vyloučených občanů zpátky do společnosti, ovšem tento návrh i jednání vlády činilo pravý opak a cíleně vylučovalo občany ze společnosti. Následky tohoto jednání pak měly podle Gawlase dopad i na vývoj mladších generací, které často nikdy neviděly své rodiče pracovat, a tudíž nemají potřebné vzory, a tak ani možnost si vybudovat pracovní návyky.

Jiný postoj zaujal Jiří Čunek z KDÚ-ČSL, který souhlasil s tím, na kterou skupinou občanů je návrh zákona mířený. Návrh uvítal s tím, že je nutné zpřísnit způsob přistupování k občanům, kteří neustále porušují principy společnosti. Tento návrh podle Čunka neřešil daný problém komplexně, tak aby došlo ke změně chování sociálně vyloučených osob, ale vnímal ho jako

jedno z opatření, které by mohlo být přínosem. Čunek ve svém projevu vykazoval určitou snahu bojovat proti sociálnímu vyloučení a byl toho názoru, že komplexní problematikou sociálního vyloučení by se měla zabývat vláda a předložit soubor opatření, aby nedocházelo k dalšímu vyčleňování občanů ze systému a společnosti²⁴.

5. Závěr

Ve své práci jsem se zabýval fenoménem sociálního vyloučení v dominantním politickém diskurzu České republiky v rozmezí let 2010 až 2013. Cílem mé práce bylo zjistit, jak je tato problematika sociálního vyloučení vnímána a jakou optikou je na ni nahlíženo na půdě Parlamentu České republiky. Abych došel k vytyčenému cíli, zkoumal jsem a následně analyzoval vystoupení a projevy jednotlivých členů Parlamentu. Pro lepší přehlednost jsem rozpravy a projevy poslanců na půdě Sněmovny rozdělil podle tematiky do tří základních diskurzů. V rámci každého diskurzu jsem si stanovil ještě konkrétní podotázku související s daným diskurzem a sociální exkluzí.

Prvním diskurzem, v rámci kterého jsem zkoumal, jak je vnímána sociální exkluze a jak je řešena dlouhodobá nezaměstnanost jakožto jedna z příčin chudoby a exkluze, je sociálně-integrační diskurz. Pro sociálně-integrační diskurz je na půdě Sněmovny charakteristické, že došlo na rozdíl od poslanců do dvou skupin. První skupina explicitně neřeší problematiku nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob a ani nehledá příčiny tohoto stavu. Pouze se snaží o zmírnění tohoto nepříznivého stavu po finanční stránce pomocí úsporných opatření a škrťů na sociálních dávkách. Do této skupiny poslanců, která nerefletovala problematiku nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob, lze zařadit koaliční poslance v čele s Martinem Vackem, Jitkou Chalánkovou a Miroslavem Jelínkem, kteří v rámci 7. schůze

²⁴ Dokumenty Senátu. Stenozáznam ze 13. schůze Senátu (<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=8&IS=4665&D=26.10.2011#b12079>, 26. 10. 2011).

PSP předložili návrh na vydání zákona o Úřadu práce České republiky. Ten si kladl za cíl snížit náklady na zajištění stávajících činností v oblasti zaměstnanosti. K této skupině se svou argumentací přiřadil ministr práce a sociálních věcí Jaromír Drábek, který návrh považoval za efektivní zejména kvůli finančním úsporám, aniž by však zvažoval hlouběji dopady na dlouhodobě nezaměstnané a sociálně vyloučené občany. Drábek nerefletoval problematiku sociální exkluze ani při představení vládního zákona, kterým se měnil zákon o zaměstnanosti. Zabýval se především omezením nelegální práce, ale už nezohlednil otázkou, zda existuje dostatek pracovních míst, tak aby lidé měli možnost pracovat pouze legálně. Druhou skupinu poslanců představuje skupina, která naopak vyvíjela určitou snahu problematikou nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob řešit a integrovat je na trh práce, případně alespoň zlepšit jejich výchozí postavení. Do této skupiny se zařadil Bohuslav Sobotka, který apeloval na vládu, aby přišla s novými návrhy a nápady, jak lépe dělat aktivní politiku zaměstnanosti, aby se v některých rizikových okresech dařilo snižovat míru nezaměstnanosti. Sobotka se také v souladu s programem sociální demokracie zastával nezaměstnaných a sociálně slabších občanů a primárně požadoval, aby byla pro tyto občany vytvořena nová pracovní místa. Do druhé skupiny patří i Lenka Kohoutová, která se jako jedna z mála explicitně zabývala oblastí zaměstnávání osob ohrožených sociální exkluzí. Kohoutová se svou snahou o začlenění sociálně vyloučených osob na trh práce zařadila k menšinové skupině poslanců vykazující snahu tuto problematiku aktivně řešit. Důležité je zmínit, že se snažila začlenit do legislativy sociální firmy, jako je tomu v ostatních zemích Evropy, kde sociální firmy fungují jako účinný nástroj při zaměstnávání osob ohrožených sociální exkluzí.

Druhým diskurzem je diskurz redistributivní, který se stejně jako předchozí integrační diskurz nesl v duchu úsporných opatření a snižování nákladů, což bylo často do jisté míry alibisticky zdůvodňováno tím, že je potřeba postupovat represivně vůči těm, kteří sociální systém zneužívají. Od této základní myšlenky se pak odvíjelo celkové směřování redistributivního

diskurzu a s ním spojená reflexe sociálního vyloučení. Ta byla v rámci tohoto diskurzu charakteristická rozdělením občanů na potřebné a nepotřebné s následnou snahou o vymezení a oddělení občanů, kteří sociální dávky potřebují, od těch, kteří sociální systém pouze zneužívají, což jednotlivé poslance bez ohledu na stranickou příslušnost rozdělilo do dvou názorově protichůdných skupin. Od příslušnosti k jedné ze skupin se následně odvíjela i rétorika a s ní spojené názory, jak danou problematiku řešit v praxi. První skupina, jež se nikterak nesnažila vyloučené osoby integrovat zpátky do společnosti, či jim nějakým jiným způsobem pomoci, se prezentovala dělením občanů na potřebné a nepotřebné, přičemž se zaměřovala pouze na pomoc občanům, které označovala za potřebné. Do této skupiny jednoznačně patří Ivana Řápková, která jako první ve svém projevu takto rozdělila občany nacházející se v hmotné nouzi, čímž zároveň otevřela další debatu na téma potřebných a nepotřebných občanů v oblasti sociální pomoci. Řápková se svou rétorikou na adresu nepotřebných občanů stala nejdominantnější postavou této skupiny, což dokládá například návrh zákona o pomoci v hmotné nouzi, který představila spolu s Lenkou Kohoutovou. Smyslem návrhu bylo odstranit nerovnosti při vymáhání pohledávek, vést lidi k odpovědnosti a omezit zneužívání sociálních dávek. Proti skupině nepotřebných navrhovala řadu dalších represivních opatření, celkově tuto skupinu vnímala zcela negativně a opakovaně zdůrazňovala, že stát má poskytovat sociální pomoc pouze těm potřebným a ne těm, kteří tuto pomoc pouze zneužívají. Na negativní stanoviska vůči skupině nepotřebných občanů navazovala řada dalších poslanců, přičemž za zmínku stojí názor Jana Kubaty, který celou rétoriku oproti ostatním poslancům z této skupiny ještě přiostrčil, když skupinu nepotřebných občanů označil doslova za parazity českého sociálního systému. Společným jmenovatelem druhé skupiny bylo, že považovali všechny občany jak v situaci hmotné nouze, tak i ostatní občany využívající sociální systém za potřebné a nepřipouštěly existenci skupiny nepotřebných občanů. Z tohoto základního stanoviska vyplývalo i to, že odmítali jakékoli finanční škrty, úsporná opatření, či represivní nástroje

v oblasti sociální politiky. Snahou této skupiny poslanců, ačkoli byla méně početná, bylo primárně zlepšit situaci osob nacházejících se ve stavu hmotné nouze a u osob ohrožených sociální exkluzí zamezit jejich definitivními vyloučení ze společnosti. K této skupině poslanců se zařadil Roman Sklenák, podle něhož by vládní politika reprezentovaná úspornými opatřeními a finančními škrty vedla k definitivnímu vyloučení mnoha občanů ze společnosti. Sociální politika by se podle něj i ostatních poslanců z této skupiny měla naopak snažit eliminovat rozdíly mezi jednotlivými občany. Jako další ochránkyni sociálně slabých a sociálně vyloučených jedinců lze označit Martu Semelovou, která zaujímala jednoznačně odmítavý postoj vůči sociální reformě, která se snažila o úsporu veřejných prostředků, což by ještě zhoršilo situaci těch, kteří jsou v hmotné nouzi a pomoc potřebují.

Třetím diskurzem je morální diskurz, který byl v tomto zkoumaném období do značné míry ovlivněn zhoršující se bezpečností situací zejména na severu Čech. Na vzrůstající napětí ve společnosti reagovala skupina poslanců představením návrhu zákona, který do jisté míry korespondoval s dimenzí prostorového vyloučení nepřizpůsobivých občanů. Na prostorovou exkluzi a následné přijetí návrhu zákona se jednotlivé názory různily, přesto však lze z vystoupení jednotlivých poslanců rozklíčovat jejich náklonost či odmítavý postoj k této formě vyloučení a k sociální exkluzi obecně. První skupina v čele s Ivanou Řápkovou představila návrh koaličních poslanců měnící zákon o přestupcích, jenž zaváděl sankci zákazu pobytu na určitém místě, v určitém obvodu, nebo na území celé obce, kde dochází k páchání přestupků. Tento návrh představoval jednu z forem sociální exkluze, konkrétně prostorové vyloučení. Lze předpokládat, že poslanci, kteří byli iniciátory tohoto návrhu si byli vědomi následků představeného návrhu zákona, který by prohloubil exkluzi již sociálně vyloučených jedinců a nadobro je tak vyčlenil ze společnosti bez možnosti návratu. S touto skupinou koaličních poslanců sympatizoval i Jan Čechlovský, který nebral žádné ohledy na aktuální situaci vyloučených jedinců a považoval tento zákon za efektivní nástroj pro řešení problémů s přestupky veřejného pořádku v obcích. Druhá skupina naopak

striktně odmítala takovýto přístup k sociálně vyloučeným jedincům, s tím, že by tito lidé neměli kam jít a jejich situace by se tak ještě rapidně zhoršila. S těmi názory jako jeden z mála sympatizoval Stanislav Křeček, jenž tento návrh zákona přirovnal ke stannému právu. Křeček se ale především zajímal o osudy vyloučených občanů, kteří by se přijetím tohoto zákona dostali do ještě horší životní situace, když by neměli kam jít, a v horším případě ani kde bydlet. Podle dalšího odpůrce prostorového vyloučení Aleše Rádla tento způsob myšlení části poslanců představujících tento návrh odpovídal myšlení z 19. století, které mělo za následek vznik různých ghatt, kde se kumulovalo vyloučené obyvatelstvo. Proto bylo pro Rádla prioritou, aby tento návrh zákona nebyl přijat, neboť by se scénář z minulosti mohl opakovat.

Ze zkoumaných rozprav na půdě Senátu je patrné, že příčiny i celkový pohled na sociální exkluzi jsou vnímány odlišně než v Poslanecké sněmovně. Jednotlivé senátory a senátorky nelze přesně na základě jejich reflexe či vnímání sociální exkluze kódovat a přiřadit do stejných názorových skupin, neboť jejich názory a stanoviska jsou často netradiční či natolik specifické, že nenajdou shodu s dalšími mnohdy také specifickými názory. Přesto byla analýza senátních rozprav v rámci této práce přínosem, neboť přinesla netradiční názory na sociální exkluzi, které se na půdě sněmovny nevyskytovaly. Ojedinělým názorem na vyloučení jedinců ze společnosti se prezentoval Zdeněk Škromach. Ten viděl určitou formu sociálního vyloučení v zákonu o svobodném přístupu k informacím, neboť v české společnosti existovaly určité skupiny občanů, které byly znevýhodněné tím, že neměly možnost přístupu na internet a tudíž i k potřebným informacím. Škromach se tuto formu vyloučení snažil odstranit tak, že apeloval na vládu, aby se tímto problémem zabývala a zajistila ve všech veřejných institucích této diskriminované skupině možnost přístupu na internet. Příležitosti mezi lidmi by se tak vyrovnaly. Odlišný pohled na sociální exkluzi měl i Petr Gawlas, který se oproti jiným senátorům zabýval i důsledky sociálního vyloučení. Jako nejzávažnější důsledek sociálního vyloučení, konkrétně vyloučení z trhu práce, považoval dopad na vývoj mladších generací, které často nikdy

neviděly své rodiče pracovat, a tudíž nemohli v rodičích vidět potřebné vzory a ani možnost si vybudovat pracovní návyky.

Cílem práce bylo zjistit, jak je problematika sociálního vyloučení vnímána a jakou optikou je na ní nahlíženo na půdě Parlamentu České republiky. K cíli práce jsem se pokusil dojít skrze tři dílčí diskurzy, z kterých vyplývá, že většina členů Parlamentu vnímá sociální exkluzi jako negativní fenomén české společnosti s tím, že sociálně vyloučení jedinci jsou chápáni jako přítěž pro společnost i sociální systém a podle toho k nim také bylo přistupováno. Poslanců a senátorů, kteří se snažili aktivně řešit problematiku sociální exkluze, pomoci sociálně vyloučeným jedincům, či nějakým způsobem zmírnit následky sociální exkluze byla menšina. Po analýze tohoto fenoménu v letech 2010 až 2013 by bylo zajímavé provést analýzu stejného tématu v dalším volebním období a provést komparaci, zdali se celkový pohled na sociální exkluzi změnil a zda se i situace sociálně vyloučených osob změnila k lepšímu.

6. Resumé

The topic of my bachelor thesis was the images of social exclusion in debates Chamber of Deputies and the Senate from 2010 to 2013. During this period I examined the phenomenon of social exclusion in the dominant political discourse of the Czech Republic. The goal of my work was to determine how was social exclusion constructed, negotiated and dealt with at the Parliament of the Czech Republic. The work was divided into a theoretical and a practical part. In the theoretical part I have dealt with the concept of social exclusion and introduced the phenomenon of social exclusion as process, which leads to the exclusion of certain individuals or groups on the fringes of society. I have also outlined the situation of socially excluded groups in the Czech Republic. In the practical part, I examined and analysed the stenographic protocols of The Chamber of Deputies and the Senate. The practical part is structured by recurrent themes and their organizing logics into three sub-discourses, which were social integration, redistributive and moral discourse. Within each discourse and on the basis of similarities and identical standpoints I analyzed and summarized the arguments of various members of parliament. After that I had separated deputies into groups that were characterized by certain views on social exclusion and the solution to this problem. I used the same procedure in the case of the Senate. In conclusion, I summarized and described the result of the work which is that most members of Parliament see social exclusion as a significant problem of Czech society, representing socially excluded individuals as a burden to society and the state social system. The treatments presented in the parliament were consistent with this representation. Deputies and senators who sought to find solutions for social exclusion tried to help socially excluded people or somehow mitigate the consequences of social exclusion were in minority.

7. Seznam použitých zdrojů

7.1. Seznam použité literatury

Baumann, Gerd: 2002. *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities.* Routledge: New York.

Hausendorf, Heiko – Bora, Alfons (eds.): 2006. *Analysing Citizenship Talk: Social positioning in political and legal decision-making processes.* John Benjamins Publishing Company: Amsterdam.

Hejnal, Ondřej: 2012. *Nacionalismus, multikulturalismus, sociální vyloučení a „sociálně nepřizpůsobiví“: Analýza dominantního politického diskursu v České republice (2006-2011).* Antropowebzin (<http://antropologie.zcu.cz/nacionalismus-multikulturalismus-socialni-vylouceni-a-socialne-neprizpusobivi-analyza-dominantniho-politickeho-diskursu-v-ceske-republice>, 18. 9. 2014).

Horáková, Markéta – Rákoczyová, Miroslava: 2008. *Sociální vyloučení a sociální začlenění v perspektivě lokálních aktérů sociální politiky.* Mareš, Petr – Horáková, Markéta – Rákoczyová, Miroslava. *Sociální exkluze na lokální úrovni.* Výzkumný ústav práce a sociálních věcí: Praha.

Katrňák, Tomáš – Rabušic, Ladislav: 2002. *Vztah většinové společnosti k menšinám.* In: Sirovátka, Tomáš (ed.): *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice.* Nakladatelství Georgetown: Brno.

Kotýnková, Magdalena: 2000. *Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti* (<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080404095459.pdf>, 1. 10. 2014).

Levitas, Ruth: 2005. *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour.* Palgrave Macmillan: Basingstoke.

Mareš, Petr – Sirovátka, Tomáš: 2004. Nezaměstnanost a chudoba v České republice. In: Sirovátka, Tomáš: Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Nakladatelství Georgetown: Brno.

Mareš, Petr – Sirovátka, Tomáš: 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. Vol. 44, No. 2, pp. 271–294.

Mareš, Petr: 2000. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. Vol. 36, No. 3, pp. 285 – 297.

Mareš, Petr: 2004. Sociální exkluze a inkluze. In: Sirovátka, Tomáš: Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Nakladatelství Georgetown: Brno.

Mareš, Petr: 2006. Faktory sociálního vyloučení. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí: Praha.

Mareš, Petr: 2008. Prostorové aspekty sociálního vyloučení. In: Mareš, Petr – Horáková, Markéta – Rakoczyová, Miroslava. Sociální exkluze na lokální úrovni. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí: Praha.

Sirovátka, Tomáš: 2003. Politika pracovního trhu a sociální inkluze (<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305095658.pdf>, 1. 2. 2014).

Toušek, Ladislav: 2007. Sociální vyloučení a prostorová segregace. Antropowebzin (<http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>, 18. 9. 2014).

7.2. Seznam stenoprotokolů a stenozáznamů

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2010).

Stenoprotokol ze 7. schůze PSP

(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/007schuz/s007182.htm#r1>, 5. 11. 2010).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 19. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/019schuz/s019062.htm>, 8. 6. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol ze 13. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/013schuz/s013198.htm>, 10. 2. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2010).
Stenoprotokol z 8. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/008schuz/s008010.htm>, 2. 11. 2010).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 16. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/016schuz/s016261.htm>, 10. 5. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 32. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/032schuz/s032031.htm>, 6. 12. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 16. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/016schuz/s016261.htm>, 10. 5. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 19. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/019schuz/s019052.htm#r1>, 8. 6. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 22. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/022schuz/s022030.htm>, 1. 10. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 23. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/023schuz/s023140.htm#r15>, 27. 10. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 36. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/036schuz/s036131.htm#r10>, 21. 3. 2012).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol z 32. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/032schuz/s032156.htm>, 13. 12. 2011).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna (2011).
Stenoprotokol ze 46. schůze PSP
(<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/046schuz/s046184.htm>, 25. 09. 2012).

Dokumenty Senátu. Stenzáznam z 8. schůze Senátu
(<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=8&IS=4552&D=28.04.2011#b11498>, 28. 4. 2011).

Dokumenty Senátu. Stenzáznam ze 12. schůze Senátu
(<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=8&IS=4650&D=07.10.2011#b11961>, 7. 10. 2011).

Dokumenty Senátu. Stenozáznam ze 13. schůze Senátu

(<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=8&IS=4665&D=26.10.2011#b12079>, 26. 10. 2011).